

“Evet, Sokrates!”in Gölgesinde: Elenkhos Üzerine Bir Soruşturma*

In the Shadow of “Yes, Socrates!”: An Inquiry into Elenchus

Bahadır Söylemez¹

*Bu çalışma, “Söylemez, Bahadır: “Platon ve Hegel’de Diyalektik”, İstanbul Üniversitesi, 2021, (Yüksek Lisans Tezi).” tez çalışmasının “Platon’da Diyalektik” başlıklı bölümde yürütülen Platon diyalektiğine geçiş için kurgulanan kısımlardan yola çıkılarak türetilmiştir.

¹(Arş. Gör.), Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Denizli, Türkiye

ORCID: B.S. 0000-0002-0799-7291

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Bahadır Söylemez
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü, Denizli, Türkiye
E-posta/E-mail: bsöylemez@pau.edu.tr

Başvuru/Submitted: 19.06.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.06.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
29.06.2022

Kabul/Accepted: 29.06.2022

Online Yayın/Published Online: 04.07.2022

Atıf/Citation: Söylemez, Bahadır. “Evet, Sokrates!”in Gölgesinde: Elenkhos Üzerine Bir Soruşturma” *Felsefe Arkivi- Archives of Philosophy*, 56 (2022): 29-54.
<https://doi.org/10.26650/arc.1132896>

Öz

Sokrates’in felsefesi, en genel haliyle ifade edilecek olduğunda, “F’lik nedir?” türünden ortaya atılan sorular çerçevesinde kendisini göstermektedir. Ortaya atılan sorunun ele alınış biçimi ve bu yolla onunla özdeşleştirilen felsefenin karakterini belirleyen ise ona atfedilen yöntemdir. Bu yöntem elenkhos’tur. Bu çalışmanın amacı genel olarak ifade edilecek olursa elenkhos’un çerçevesinin çıkarılmasıdır. Bu bağlamda temel yol gösterici olarak Platon’un diyalogları ele alınacaktır. Özellikle erken dönem diyalogları üzerinden Sokratik yöntemin anlaşılması üzerine çalışılacaktır. Bu anlama çabasının temel ayaklarından birini Platon’un diyalogları ve bu bağlamda Sokrates’in yaklaşımı oluştururken bir başka temel ayak olarak sofistlerin ele alınmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Sokrates’in ve Platon’un kendilerini karşılıklı olarak konumlandıkları sofistler, onların felsefe yapma pratikleri ve bu pratikleri yönlendiren yöntemlerinin anlaşılmasının Sokrates’in yöntemini anlamayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu bakımdan Sokrates’in yöntemi olarak belirlenen elenkhos, sofistlerin yöntemi olarak atfedilen eristik ile olan ilişkisinde değerlendirilecektir. Elenkhos ve eristiğin temel belirlenimlerinden biri çıkmazlara (aporia) neden olmalarıdır. Buradan hareketle de bu iki tavrın bu çıkmazlar karşısındaki konumları açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sokrates, Yöntem, Elenkhos, Çürütme, Eristik, Çıkmaz

ABSTRACT

Socrates’ philosophy as expressed in its most general form manifests itself within the framework of questions of the type “What is F-ness?” The method is determinant in the way an asked question is handled and the character of the philosophy that is identified with it. This method is known as *elenchus* or the Socratic method. This study aims to generally explain what elenchus is and how it can be used. Plato and his dialogues are at the forefront of the sources to look at for understanding the Socratic method. In particular, understanding the Socratic method will be studied through Plato’s early dialogues. In this context, while Plato’s dialogues and Socrates’ approach constitute one of the main pillars of this effort to understand, considering the sophists as another pillar is also thought to be necessary. Understanding the sophists that Socrates and Plato positioned themselves against, their philosophizing practices, and the methods that guide these practices is thought will make understanding the

Socratic method easier. In this respect, the Socratic method will be evaluated in terms of its relationship with *eristic*, which is attributed to the sophists as their method. One of the main determinations of *elenchus* and *eristic* is that they result in *aporia* (expression of logical impasse). From this point of view, the study will explain the positions of these two methods and their attitudes toward *aporia*.

Keywords: Socrates, Method, Elenchus, Refutation, Eristic, Aporia

EXTENDED ABSTRACT

Socrates' philosophy as expressed in its most general form manifests itself in the framework of questions of the type “What is F-ness?” The method is determinant in how an asked question is handled and the character of the philosophy that is identified with it. This method is *elenchus*, or the Socratic method. This study aims to generally explain what *elenchus* is and how it can be used. While explaining this, the study benefits from the relationship between *eristic* and *elenchus*. In this way, the study will first discuss the sophists. The sophists were the first teachers of Ancient Greece, although they are often mentioned negatively. In general terms, the sophists' education was based on teaching the intricacies of being right in a discussion. Within this approach, the discussion is built on being right or wrong, with people being positioned as winners or losers. The sophists' art of persuasion purports to teach the defense of any argument on any subject with as much success as its counter-argument. A question is exhibited in front of a large group of participants through a discourse or a speech that has been previously well-prepared on a subject. What shapes sophists' discourse practices is their unifying philosophical position of skepticism. The important thing is to be right and to be the winner of the discussion. The method should also serve this purpose. Therefore, the sophists' practice is results-oriented rather than an investigation into what the subject really means. What is attractive for those who demand a sophist education is the result, and *eristic* is the method that is seen to be useful for achieving this result. In *eristic*, the main aim during the discussion is to refute, no matter what happens. Therefore, the method is based on refutation.

As for Socrates, he was firstly a philosopher of life and morality, and his pursuit of truth shaped his philosophy. What had shaped his pursuit was *elenchus*. Although Socrates was able to share some common points with the sophists, the main point that distinguished him from the sophists was his pursuit of truth and the method that shaped this pursuit. Socrates' *elenchus* was also refutation, just like *eristic*. However, refutation in *elenchus* is different from refutation in *eristic*. First, the winner-loser opposition of *eristic* should be noted to not be present in *elenchus*. *Elenchus* is based on co-investigation. The main features of *elenchus* as developed on the basis of co-investigation are listed as follows:

1. The topic being covered in the dialogue: “What is F-ness?” (Socrates' interlocutor makes the claim of “I know”.)
2. The response from Socrates' interlocutor to the question “What is F-ness?” F-ness is “p.” (“Saying what he believes”)

3. “p” is investigated
4. New claims (e.g., “q,” “r,” “s,” ...) emerge during the investigation and are accepted by the interlocutor.
5. Discover what inconsistencies exist for “p” with “q,” “r,” “s,” and so on.
6. Have the interlocutor who approved “q,” “r,” “s,” and so on during the investigation fail to return to “p”, the first claim.
7. As a result, the interlocutor who claims that “p” is the answer for “What is F-ness?” gives up his claim, and the claim of “p is F-ness” is eliminated.

In elenchus, that Socrates not give a satisfactory answer to a question posed such as “What is F-ness?” is determinative. Eristic also does not provide a satisfactory answer to a question. However, both of them have different ways of giving an unsatisfactory answer. While rivalry is present in eristic, elenchus has partnership. Although the aim of the person using eristic to win the discussion may justify the inclusion of non-discussion elements in the discussion, such an attitude is not the case in elenchus. Eristic only aims at doxastic inconsistency, it does not aim to find consistency or inconsistency in the beliefs of the interlocutor; the area of interest is verbal consistency/inconsistency. Here, the importance of the motto “Say what you believe” becomes clear for elenchus, as well as its distinction from eristic. Although both methods create confusion for the interlocutor, the confusion that Socrates wanted to create in the interlocutor can be seen not just as confusion but also as a real surprise due to the distinct structure elenchus has from eristic and aimed at eliminating the conceit the interlocutor displayed at the beginning of the discussion. For this reason, while the defeat of the interlocutor is a negative thing for the interlocutor in eristic discussion, the defeat of the interlocutor is a positive thing for the interlocutor in elenchus. In this respect, elenchus can be seen as the first step in the pursuit of truth.

Giriş

Sokrates kimdir? Hem yaşamıyla hem de ölümüyle ilgi çekici bir figür olan Sokrates’in kim olduğu başlı başına bir sorun olarak görülmektedir. Düşüncelerinden geriye yazılı hiçbir eser bırakmayan Sokrates, tanıklıklar üzerinden tarih ve düşünce sahnesinde kendisine yer edinmiştir. Dört temel tanık söz konusudur: Aristophanes, Ksenophon, Platon ve Aristoteles. Bu tanıklıklar dışında yer alan tarihsel Sokrates’in kim olduğu sorusu etrafında şekillenen sorun ise bir yönüyle önemli ölçüde çözümsüz gözükse de bu konuda çalışmalar ortaya koyulmaktadır.¹ “Albert Schweitzer tarihsel bilgi açısından İsa konusunda Sokrates’ten daha iyi bir durumda olduğumuzu çünkü İsa’nın sıradan eğitimsiz insanlar tarafından, Sokrates’inse “yaratıcılık hünerlerini onun portresi üzerinde deneyen edebiyatçılar tarafından” tasvir edildiğini yazmıştı.”² Sokrates’in dört tanığından biri olan Aristophanes’in tanıklığı, genel olarak, bir filozof olarak Sokrates’i anlamak için yol gösterici olarak kabul edilmemiştir. Aristoteles’in tanıklığı ise hocası Platon’un dolayımındadır. Geriye Ksenophon ve Platon kalmıştır. Ksenophon, Sokrates’in çağdaşı olan bir isimdi, yazıları ise diğer tanıklıklarla karşılaştırıldığında en genel haliyle yavandı.³ Son olarak Platon’un tanıklığı ise filozoflar açısından Sokrates’i anlamak için ayrıcalıklı bir konumda durmaktadır.⁴ Tartışmalı bir tanıklık oluşu ortada olsa da Platon’un tanıklığının *bir filozof olarak Sokrates’i* en iyi biçimde yansıttığı fikri öne sürülebilmektedir.⁵

Diyalog formunda aktarılan felsefe içerisinde Platon’un *gerçek* Sokrates’i ne kadar yansıtabildiği, hangi noktalarda ona yaklaştığı hangi noktalardaysa ondan uzaklaştığı büyük bir tartışma konusudur. Bu tartışma sonuç olarak, Platon diyaloglarının dönemsel ayrımını ortaya çıkarmıştır. Diyalog biçiminde ortaya koyulan felsefede ilk olarak *konuşmanın* tanığı olma hissi, tarihsel Sokrates ile yakın temas kuruyor olma hissini de okuyucu için beraberinde getirmektedir. Ancak, diyaloglarda yansıtılan konuşmaların hepsi gerçekleşmiş olsa bile Platon’un bu konuşmaların hepsinde yer alamayacağı, alsa dahi yazının konuşmadan sonra gelmesi nedeniyle konuşmanın birebir kopyası olamayacağı açıktır. Bu nedenle de tarihsel Sokrates, diyalogların okuyucusundan uzaklaşmaktadır. Platon diyaloglarının dönemsel ayrımı, buradan hareketle, tarihsel Sokrates’e daha yakın ve uzak olan diyalogların belirlenimi için ortaya çıkmış gözükmektedir. Bununla birlikte bu ‘ayırım’ların dayanaklarının kesinlikten yoksun olduğu belirtilmelidir. Bu noktada, Platon’un çoğu eserinde konuşturduğu Sokrates’i özellikle ilk dönem diyalogları grubunda ‘olduğu gibi’ yansıtmaya çalıştığı öne sürülebilir. Burada genç Platon açısından önemli bir motivasyon söz konusudur. Platon’un motivasyonunun, “filozoflar içinde ölüme mahkûm edilerek ölen ilk filozof” olan hocasını anma ve bu yolla da yaşatma isteği olduğu

1 Bkz. W. K. C Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi-III: Beşinci Yüzyıl Aydınlanması Sofistler ve Sokrates*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2021, 321-367; Geoff S. Bowe, *Platon’un Devlet’i Üzerine Makaleler*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2019, 70-73.; Debra Nails ve S. Sara Monoson, *Sokrates*, SEP, 2022.

2 Akt. Guthrie, 322; The Quest of the Historical Jesus, 1954, 6.

3 Guthrie, 329; Bununla birlikte Ksenophon özgülünde çalışmanın bağlamı açısından altı çizilmesi gereken temel unsurlardan biri de onun elenkhos ile kurduğu ilişkidir; Ksenophon’un Sokrates’inin elenkhos’tan -Platon’un Sokrates’ine kıyasla- çok daha az hoşlanmasındır. Bkz. David M Johnson, *Xenophon’s Socratic Works*, Routledge, New York, 2021, 138.

4 Debra Nails, ve S. Sara Monoson, *Socrates*, SEP, 2022.

5 Guthrie, 343.

öne sürülebilir.⁶ Ancak bu, Platon'un yazma motivasyonunun başlangıç koşullarını anlamaya yönelik bir varsayım olsa dahi tüm eserlerine uygulanabilir durmamaktadır. Platon'un diyalogları zaman içerisinde hocasını anmanın çok ötesine geçmiş gözükmektedir. Bu nedenle o ne salt bir aktarıcı olarak ne de bir öğrenci olarak anlaşılabilir. Platon, diyaloglar yoluyla kendi felsefesini ve felsefi kimliğini ortaya çıkarmıştır. Bunu yaparken o, aynı zamanda, Sokrates'in felsefesini ve felsefi kimliğini de ortaya koymaktadır. Diyaloglar, ilk zamanlar Sokrates'in *kopyası* ya da *taklidi* olarak ortaya çıkmışsa dahi Platon zamanla diyaloglarda konuşturduğu Sokrates'i dönüştürmüş, farklı bir Sokrates figürünü ortaya çıkarmıştır.⁷ Sokrates'in kendisine ait bir eseri olmadığından her koşulda başvurulacak olan bir başkasının sözü olacaktır. Çalışma, bu bağlamda, Sokrates'in canlı bir portresini sunan ve onun yönteminin anlaşılması açısından da zengin bir içeriğe sahip olan Platon'un tanıklığını merkeze almaktadır. Bu bağlamda özellikle Platon'un ilk ya da erken dönem diyalogları yol gösterici olacaktır.⁸

Her ne kadar hocası Sokrates yazı diline başvurmasa ve arkasında bir eser bırakmamış olsa da Platon, “yazılı metinlerin kültürel değişimi harekete geçireceğini düşünüyordu ve bir politikos olarak, Atina kültürünün kavramsal temellerini yenileyen kalıcı semboller üretmek için yazıyı kullandı.”⁹ Onun diyalog formunda yazdığı metinler hem felsefe tarihinin hem de genel olarak edebiyat dünyasının vazgeçilmez kaynakları içerisinde yer almaktadır. Ömer Naci Soykan, *Sofist diyalogu* çevirisine yazdığı girişte diyalogu şu şekilde açıklamaktadır:

Dialogos'un “dia” sı, Yunanca “iki” demek olan “duo” ile karıştırılmamalıdır. “Dia”, “(birbirinden) ayrı”, “parça parça”, “ortasında, içinden (geçerek)” gibi anlamları

-
- 6 Gareth Matthews, *Whatever Became of the Socratic Elenchus? Philosophical Analysis in Plato*, Philosophy Compass 4/3 (2009), 440.
- 7 Matthews buna ‘yeniden değerlendirme modeli’ demektedir. Bu ifadeyle Platon'un Sokrates'inin salt bir kopya olmadığını altını çizmektedir. Bkz. G. Matthews, *Whatever Became of the Socratic Elenchus? Philosophical Analysis in Plato*, 440.
- 8 Erken Dönem: Kharmides, Kriton, Euthydemos, Eutyphron, Büyük Hippias, Küçük Hippias, Ion, Lakhes, Lysis, Gorgias ve Protagoras [Özellikle Gorgias ve Protagoras orta döneme yakın görülmektedir]. Orta Dönem: Phaidon, Kratylos, Şölen, Devlet ve Phaidros. Geç Dönem: Yasalar, Sofist, Devlet Adamı, Timaeus, Kritias ve Philebus. Bkz: Richard Kraut, *Plato*, SEP, 2020. Bu aktarımla genel bir çerçeve ortaya koyulsa da Platon diyaloglarının orijinallikleri ve zamandizini birçok bakımdan tartışmalıdır. Bu geniş tartışmayı Copleston'un aktarımlardan hareketle ortaya koyduğu tasnifte izlemek mümkündür. Buna göre, “Genel olarak reddedilen diyaloglar: Alkibiades II, Hippakhos, Amatores ya da Rivalet, Theages, Klitofon, Minus. Alkibiades dışında tümünün dördüncü yüzyıl çağdaş yapıtları olması olasıdır. [...] Şu altı diyalogun asıllığı tartışmalıdır: Alkibiades I, İon, Menexenus, Büyük Hippias, Epimomis, Mektuplar. [...] Mektuplardan 6, 7 ve 8 genel olarak kabul edilmektedir. [...] Geri kalan diyalogların gerçeklikleri kabul edilir. Zamandizini için Copleston'un ortaya koyduğu çerçeve ise şu şekildedir: 1-) Sokratik Dönem: Savunma, Krito, Euthyfron, Lakhes, İon, Protagoras, Kharmides, Lysis, Devlet (Kitap 1); 2-) Geçiş Dönemi: Gorgias, Menon, Euthydemus, Hippias I, Hippias II, Kratylos, Menexenus; 3-) Olgunluk Dönemi: Simpozyum (Şölen), Fedon (Phaidon), Devlet, Fedrus (Phaidros); 4-) İleri Yaş Yapıtları: Theaetetus, Parmenides, Sofist, Politikos (Devlet Adamı), Filebus (Philebos), Timaeus, Kritias, Yasalar ve Epinomis, 7. Ve 8. Mektuplar. Bkz. F. Copleston, Platon, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2013, 13-22. Bu bölümlemeye Zeller'de de karşılaşılmaktadır: E. Zeller, *Grek Felsefi Tarihi*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2017, 192-197. Bununla birlikte Platon referansları konusunda Türkçe kaynaklardan yararlanmakla birlikte kaynakların karşılaştırması genel olarak “Plato Complete Works, ed. John M. Cooper, D. S. Hutchinson, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1997” üzerinden yapılmıştır.
- 9 Danielle S Allen, *Platon Neden Yazdı?*, çev. Ayşe Batur, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, 156.

olan bir belirteçtir. Bu anlamların hepsinde de bir “ayırma”, bir “ayrıştırma” olduğuna göre, *dialogos*’u “ayrıştırıcı konuşma” olarak anlamak doğru olur. Bu nedenle bir “diyalog”, “monolog” biçiminde de yapılabilir.¹⁰

Platon’un diyalogları salt felsefi yönden değil edebi yönden de başarılıdır: “Hiç kuşkusuz Platon engin bilgisi ve etkileyici yetenekleriyle daha inanılır ve canlı bir Sokrates tablosu çizebilmiştir.”¹¹ Platon’un kaleminde vücut bulan Sokrates, salt bir felsefenin aktarımını yapmamakta; Sokrates’te dile gelen felsefe, ona özgü kılınan ‘ironi’, ‘mizah’, ‘şüphe’ gibi öğelerle canlanmaktadır. Bununla birlikte diyalog formunun edebi değil felsefi nedenlerden kaynaklandığının altı çizilmelidir.¹²

Diyaloglar, Sokrates’in yöntemini anlamak açısından vazgeçilmez kaynaklardır. Bunun nedeni, diyalogların sadece içeriği değil aynı zamanda biçimidir. Platon’un diyalog formunda yazması, Sokrates’in bu diyaloglarda -çoğu zaman- baş karakter olması, konuşmaların karşılıklı soru-cevap şeklinde ilerleyişi, çalışma içerisinde incelenecek olan elenkhos’un temellerini oluşturmakta, onun için gerekli koşulları sağlamaktadır. Mattei’nin ifadeleriyle “diyalog üçlü bir sadakate adanmıştır: cevap verenin ruhunun sadakati, retorikçinin ruhunun sadakati ve var olma gerçekliğinin sadakati.”¹³ Diyaloglar, bu üçlü sadakat üzerinden şekillenmekte ve Sokratik yöntemin de temeli bu yolla atılmaktadır. Diyalogların baş karakteri Sokrates diyalogun yönlendiricisi konumundadır. Bu yönlendirmeyi de sorularıyla gerçekleştirmektedir. Ele alınan konu genel olarak, o konu hakkında bilgiye sahip olduğunu varsayan kişinin bu iddiasını öne sürmesiyle başlamaktadır. Sokrates, bu iddianın ortaya çıkışı ile *yıpratıcı* sorularını karşısındaki kişiye sıralamaktadır. Soru-cevap yoluyla şekillenen diyalogda Sokrates, karşısındaki kişiyi inandıklarıyla yüzleştirmekte; neyi bilip neyi bilmediklerine yönelik bir sınamayı teşvik etmekte¹⁴; onlara ele alınan konuya dair bilgisizliklerini göstererek kendilerini incelemeye çağırmakta¹⁵; bilgi iddiasının yetersizliğini göstererek ne olmadığını göstermekte¹⁶; bunu yaparken onları düşüncelerinden vazgeçirmeyi değil doğruyu bulup çıkarmayı amaçlamakta¹⁷; bu yolla da bir uyandırıcı işlevi görmekte ve insanlara bilgisizliklerini ve yanlış bir yolda olduklarını gösterme

10 Ömer Naci Soykan, “Giriş”, *Platon* Sofist içinde, çev. Ömer Naci Soykan, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015, 19. Soykan’ın bir diyalog monolog da olabilir ifadesine yakın bir deneyimi Platon’un Gorgias diyalogunun sonunda sunduğu söylenebilir. Tartışmanın sonlarına doğru, tartışmadan uzaklaşan taraflara rağmen soruşturmayı yürütme amacını gütmekte ve bu uğurda neredeyse sadece kendi kendisine konuşur duruma düşmektedir. Nitekim kısa soru-cevap tarzının bu diyalogun sonunda terk edildiği ve Sokrates’in uzun konuşmalara başvurduğu görülebilmektedir. Bkz. Platon, *Gorgias*, çev. Melih Cevdet Anday, *Diyaloglar* içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, 506c-527e.

11 Alfred Edward Taylor, *Sokrates: İroni, İnfaz, Etik*, çev. Mukadder Erkan, Fol Yayınları, Ankara, 2020, 14.

12 Michael Frede, “Plato’s Arguments and the Dialogue” Form, *Oxford Studies in Ancient Philosophy / Methods of interpreting Plato and his dialogues* içinde, ed. James C. Klagge and Nicholas D. Smith, Oxford University Press, 1992, 219.

13 Jean-François Mattei, *Platon*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, 31.

14 Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi: Homeros’tan Augustinus’a Bir Düşünce Serüveni*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2021, 151.

15 Hans Joachim Störig, *Vedalar’dan Tractatus’a Dünya Felsefe Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, İstanbul, 2013, 142.

16 Jean Brun, *Platon ve Akademi*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, 39.; Frank Thilly, *Felsefenin Öyküsü*, 109.

17 D. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021, 76.

görevini¹⁸ yerine getirmektedir. Aktarımlar, genel olarak resmedilen Sokrates ile önemli ölçüde örtüşmektedir. Bununla birlikte bu çalışma, Sokrates'in yönteminin incelenişi yoluyla bu resme daha yakından bakılmasını amaçlamaktadır.

Sokratik yöntem, yani elenkhos üzerine olan bu çalışmayı şekillendiren iki öge belirleyicidir: 1-) Sokrates bir yöneme sahiptir ve bu yöntemin adı elenkhos'tur; 2-) Sokrates'e atfedilebilen diğer yöntemler de elenkhos içerisinde konumlandırılabilir. İlk madde, hali hazırda, çalışmanın ortaya koymayı amaçladığı elenkhos incelemesi yoluyla açıklanacaktır. İkinci maddeye gelindiğindeyse, örneğin *Sokratik ironi*, *Sokratik cehalet* gibi ögelerin kimi zaman Sokrates'in yöntemi olarak anılmalarına karşın bu çalışmada genel literatürle tutarlı bir yolla Sokrates'in yönteminin elenkhos olduğu ve bu ögelerin de elenkhos içerisinde konumlandığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte bir diğer önemli ayırım ise *Theaitetos* diyaloguna referansla tartışılan *doğurtma yönteminin* (maieutike) Sokrates'in felsefesinde yöntem olarak konumlanışıdır.

Theaitetos diyalogunda sergilendiği haliyle Sokrates'in *ebeliği*, bir düşünce ebeliğidir ve o hali hazırda var olanı ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda Sokrates'in muhatabının, Sokratik diyalogların genel yapısından ayrılan bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Çünkü burada muhatap bilgiye sahip değildir, onun ortaya çıkış sancılarını çekmekte ve bir yardımcıya ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada kendisi doğuramayan ama doğurabilen Sokrates sanatıyla ortaya çıkmaktadır. Ancak ebe Sokrates sadece fikirleri doğurmakla yetinemez, o aynı zamanda, fikirlerin sağlıklı olup olmadıklarını da kontrol etmelidir. Bu noktada da elenkhos ortaya çıkmaktadır: "Maieutike'nin bu ikinci safhası bir elenkhos'tan oluşur, ama buradaki fark, incelemeye tabi tutulan düşüncenin yaratılmış olmasıdır."¹⁹ *Theaitetos* diyalogundaki bu benzetme (ebelik) önemli ölçüde Platon'un *kendi* felsefesinin baskınlığı altında konuşan bir Sokrates'e gönderimde bulunmaktadır. Benzer şekilde *Menon* diyalogunda *anımsama* kuramından hareketle bir köleye geometri problemi çözdürmeye girişen Sokrates'te de Platon'un olgunlaşan düşüncelerinin baskınlığı görülebilmektedir. Bu noktada özellikle Matthews'in çalışmasında sergilediği *iki yöntem* ayırımının yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Matthes, Sokrates'in iki yöneme sahip olduğunu, ilkinin *öğretme* ikincisininse *felsefi araştırma* yöntemi olduğunu söylemektedir.²⁰ Öğretme yöntemi için *Menon* diyalogunu örnek göstermektedir. Burada olan şey sorularla keşiftir. Burada iyi sorular sormak ve sorulardan hareketle karşıdaki kişinin yönlendirilmesi, cevabı doğrudan elde etmemesi, cevabı kendisinin ortaya çıkarması süreci söz konusudur.²¹ Elenkhos ise eğer bir Sokrates felsefesinden bahsedilebiliyorsa o felsefenin karakterini ortaya koymaktadır. Sokrates'in felsefesi elenkhos'ta kendiliğini bulmakta ve ortaya koymaktadır. Elenkhos, en genel ifadesiyle, *çürütmedir*. Yöntem olarak elenkhos da bu yolla söylendiğinde bir çürütme yöntemidir. Çürütme yöntemi dendiğinde akla eristik

18 Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2020, 80.

19 Umberto Eco ve Riccardo Fedriga, *Felsefe Tarihi 1 Antik Yunan*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, 2021, 138.

20 G. Matthews, *Whatever Became of the Socratic Elenchus? Philosophical Analysis in Plato*, 441.

21 Türkçe literatürde 'Sokratik Yöntem' üzerine yapılacak bir çalışmada felsefe çalışmalarının sayısı yok denecek kadar az durmaktaysa da özellikle eğitim alanında "Sokratik yöntem aracılığıyla X konusunun Y yaş grubuna öğretilmesi" başlıklı çalışmaların fazlalığı dikkat çekmektedir.

gelmektedir. Ancak elenkhos ve eristiğin çürütme olmak bakımından ortaklıkları, çürütmenin *nasıllığı* söz konusunu olduğunda bozulmaktadır. Elenkhos'un anlaşılması açısından eristiğin anlaşılması önemlidir. Elenkhos ve eristik, birbirlerinden ayrımlaşan yöntemler olarak onları kullananları da ayırmaktadır: Bir yanda sofistler bir yandaysa Sokrates-Platon yer almaktadır. Elenkhos'un anlaşılması için çıkılan yolda ilk uğrak, bu nedenle, sofistler ve onlarla ilişkilendirilen eristiğin incelenmesi olacaktır.

1. Çıkılmaz Sokakta Yol Ayrımı: Sofistler ve Çürütme

Filozofların odak noktasında yer alan *evrenin* yerine *insanın* geçişinin ilk basamakları, İ.Ö. beşinci yüzyılda özellikle sofistlerin ortaya çıkışıyla görülmektedir.²² Sofistler, Hegel'in deyişiyle, Yunan'da eğitim yoluyla kültürü ortaya çıkaran öğretmenlerdir.²³ *Sophistes*, "*bilge*", "bir işin ustası, ehli, o işi iyi yapan kişi", "öğretmen" anlamlarına gelmektedir.²⁴ Sofist sözcüğünün bu olumlu gönderimleri, beşinci yüzyılda sofistlerin Yunan dünyasında ortaya çıkmasıyla önemli ölçüde olumsuz gönderimlere evrilmiştir. Bu evrilmenin temellerini ise, önemli ölçüde, Sokrates ve Platon atmaktadır. Sofistler, *philia-sophianın* karşısına konumlandırılan *philia-doksanın* taşıyıcılarıdır ki, bu da onları bilginin değil sanının dostu olanlar sınıfına sokmaktadır.²⁵ Sözcüğün *bilge, bir işin ustası* gibi anlamları, Platon ve Sokrates'in küçümsenemeyecek etkisiyle de yerini "laf ebesi", "safsatıcı", "hilekâr" gibi olumsuz yüklü anlamlara bırakmıştır.²⁶

Makrokozmosa yani bir bütün olarak evrene yönelen düşüncenin mikrokozmosa yani insana yönelimiyle birlikte *eğitim* (paideia), öncesine kıyasla daha önemli bir konum kazanmıştır:

- 22 "Geçmişte yaşanan bir "Altın Çağ"a dair şiirsel ve dinsel fikirlerin aksine, beşinci yüzyıl, insan kültürü ve toplumu için daha gerçekçi evrim teorilerinin yükselişini gördü." Bkz. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi-II: Sokrates Öncesi Gelenek Parmenides'ten Demokritos'a*, 364. Buradaki vurgu Demokritos ve atomcu öğretiyi kapsayacak şekilde düşünülmelidir.
- 23 G. W. F. Hegel, *Felsefe Tarihi - Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi (Cilt 1)*, çev. Doğan Barış Kılınç, (İstanbul: NotaBene, 2018), 322. Capelle, sofistlerin bu etkisi aydınlanma çağı olarak nitelendirmektedir: "Bizler bu "aydınlanma"dan, bir çağın önde gelen bilgelerinin insan düşüncesini atalardan miras kalan görüşlerin ve geleneklerin egemenliğinden kurtarmak ve "gelenek" karşısında, özellikle de dinsel alanda bağımsız kılmak için gösterdikleri bilinçli çabaları anlatıyoruz." Bkz. Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, çev. Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, İstanbul, 2006, 239. Burada söz konusu olan temel noktalardan biri 'gelenek' ile kurulan ilişkidir. Geleneğe karşı eleştirel tutum hem sofistlerin hem de Sokrates'in felsefelerini anlamak açısından önemli bir belirlenimdir.
- 24 Jonathan Barnes, *The Presocratic Philosophers*, Routledge, New York, 1982; Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi-III: Beşinci Yüzyıl Aydınlanması Sofistler ve Sokrates*, Kambalçı Yayıncılık, İstanbul, 2021, 38. Sofist, bu bağlamda, herhangi bir kişi olabilir gözükmektedir. Herhangi bir kişinin sofist olmasındaki ölçüt, o kişinin her ne yapıyorsa -ister dokumacı olsun isterse de bilge (yedi bilge gibi) - o işi iyi yapması, o iş konusunda başvurulacak kişi olması ve o işi öğrenebileceği adreslerden biri olması yeterlidir.
- 25 Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cımcöz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, 480a.
- 26 Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, 135. Ancak belirtmek gerekir ki böylesine keskin bir olumlu-olumsuz karşıtlığı bir bütün olarak sofistleri anlamak açısından fazlasıyla indirgemecidir ve aynı zamanda, salt Sokrates-Platon'un yaklaşımı çerçevesinden bakmanın bir nevi zorunlu sonucudur. Ancak sofistler kendi içerisinde dönemlere ayrılan, kendi içlerinde de ayrımlaşan düşünürler çokluğunun genel adı olarak görülmektedir. Tek tek olmalarına rağmen genel bir ad altında kümelendirilmeleri de onlara dair aktarımların ister olumlu isterse de olumsuz olsun indirgemecilikten kolayca kaçamayacağını göstermektedir. Bununla birlikte özellikle ilk dönem sofistlerin, özel olarak anılacak olduğundaysa Protagoras ve Gorgias'ın sofistlerin kurucu isimleri olduğu ve bu aşamada kendilerinin sözcüğün olumsuz anlamındansa olumlu anlamına daha yakın görülebilecekleri düşünülmektedir.

Sofizmin doğuş nedenleri arasında Atina demokrasisinin tamamen yeni türden bir eğitime, bir pedagojiye duyduğu pratik gereksinimin gerçek belirleyici neden olması bu durumla uyum sağlamaktadır; çünkü soylular döneminin bu konudaki eski gereksinimleri, Pers savaşlarının sona ermesinden bu yana değişen yaşamsal taleplerin karşılanmasına artık yetmiyordu.²⁷

Sofistleri ortaya çıkaran ve onların düşüncelerini şekillendiren, yaygınlaştıran, ilgi odağı haline getiren; eğitimin buldukları topraklarda kazandığı önem ve onların eğitime yönelik yaklaşımlarıdır. Onlar, kendileri dolayımında, temel bir ihtiyacı gidermektedirler. Kranz'ın ifadeleriyle aktarılacak olduğumuzda, “sözü, inandırmanın aldatıcı bir aleti, fakat aynı zamanda tehlikeli, keskin bir silah yapan sofistliğin yeni hitabet sanatı pek kuvvetli bir eğitim aracı” haline gelmiştir.²⁸ Sofistlerin sanatı, yani öğretme iddiasında oldukları temel şey hitabettir, güzel konuşmadır, yani retoriktir. Bu sanat ile hedeflenen amaç ise genel olarak söylenecek olursa *iknadır*.²⁹

Sofistlerin eğitimi³⁰, genel olarak ifade edildiğinde, bir tartışmada haklı çıkmanın inceliklerinin öğretilmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşımda, *tartışma* haklı-haksız olmak üzerinden kurgulanmakta; kişiler, kazanan ve kaybeden olarak konumlanmaktadır. Sofistlerin ikna sanatı herhangi bir konuda ortaya atılan herhangi bir savın karşıt savıyla birlikte aynı ölçüde başarılı bir şekilde savunusunu öğretme iddiasındadır. Bir konuda “F” ve “değil-F” iddiaları söz konusu olduğunda, ikna sanatını kullanan kişi açısından F ve değil-F iddialarından birinin doğru birinin yanlış olduğunu düşünmenin ya da iki iddiadan birine daha yakın diğerine daha uzak hissetmenin önemi yoktur. Önemli olan “F” ve “değil-F” iddialarının ne şekilde savunulduğudur. Bu nedenle, o iddiaların içeriği ikna sanatının kullanıcısı açısından önemsizleşmektedir. Bu sanatı

27 Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, 240.

28 Walter Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994, 192.

29 Sofistlerin eğitimi, en genel haliyle, yurttaş olma ile ilgili bir eğitim olarak görülmektedir. Onlar, iyi bir yurttaş olmak için gerekli olan becerileri öğrencilerine kazandırma iddiasındadırlar. Bu iddia, polis içerisinde etkin olmak isteyen yurttaşın talebine uygun düşüyor gözükmektedir. Bu eğitim, polis içerisindeki yaşlı nüfustan daha çok genç nüfusun ilgisi çekmekte, polis yönetiminde etkin olmak isteyen gençler de bu nedenle ücreti karşılığında bu eğitimi almak için sıraya girmektedir. Sofistlerin eğitimi, en genel haliyle, yurttaş olma ile ilgili bir eğitim olarak görülmektedir. Onlar, iyi bir yurttaş olmak için gerekli olan becerileri öğrencilerine kazandırma iddiasındadırlar. Bu iddia, polis içerisinde etkin olmak isteyen yurttaşın talebine uygun düşüyor gözükmektedir. Bu eğitim, polis içerisindeki yaşlı nüfustan daha çok genç nüfusun ilgisi çekmekte, polis yönetiminde etkin olmak isteyen gençler de bu nedenle ücreti karşılığında bu eğitimi almak için sıraya girmektedir. Sofistler, polis'e yenilik getirmişlerdir ve her yeniliğin çoğu zaman başına gelen şeyle onlar da karşılaşmışlardır. Özellikle verdikleri eğitime karşılık ücret talep etmeleri olumsuz bir şey olarak görülmüştür. Ancak ortada bir alış-veriş söz konusudur. Herhangi bir alış-verişte ücret vermek ne kadar problemliyse sofistlerin verdikleri eğitim karşılığında da ücret almalarının o kadar problemlidir olduğu öne sürülebilir. Bununla birlikte Atina'da sofistlere karşı ortak ve birleşik bir tavrın olmadığı belirtilmelidir, Guthrie'nin de ifade ettiği üzere Atina'nın sofistlere karşı tavrı çelişiktir. Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi-III: Beşinci Yüzyıl Aydınlanması Sofistler ve Sokrates*, 47.

30 Sofistlerin verdikleri eğitime yakından bakıldığında, onların eğitimlerinin ve bu bağlamda öğretme iddiasında oldukları şeyin retorik (ikna) sanatı olduğu söylenebilmektedir. Bir bütün olarak sofistlere gönderim yapılacak olduğunda onları bu sanat altında birleştirmek olanaklıdır ve eğitimlerinin genel olarak kuşkuculuk zemininde şekillendiği görülebilmektedir: “[...] bütün sofistlerin öğrettiği bir sanat, yani retorik sanatı ve hepsinin paylaştığı bilgi kuramsal bir bakış açısı, yani bilginin ancak algılanan konuya göreli olabileceğini öne süren kuşkuculuk vardi.” Guthrie, *Yunan Felsefe Tarihi-III: Beşinci Yüzyıl Aydınlanması Sofistler ve Sokrates*, 58.

hayata geçirenden beklenen eğer "F" iddiasını savunuyorsa, o iddianın haklı çıkması için *gerekli olan ne varsa* yapmasıdır. Söz konusu olan, savunulan iddianın haklı çıkarılması ve bu yolla da tartışmada kazanan tarafta yer almaktır. Bu çerçevede gelişen sofistlerin derslerini şekillendiren *söylevdir*. Söylev yoluyla bir soru veya daha önce hazırlanılmış bir konuda *güzel konuşma*, geniş katılımcı grubunun önünde sergilenmektedir. Sofistlerin söylev pratiklerini şekillendirense onları ortaklaştıran felsefi konumlanışlarıdır; yani kuşkuçuluktur.

Dikkate değer en temel öge, yanlış konuşmanın olanaksız oluşudur. Bu temel üzerinden ikna sanatı şekillenmektedir. Daha önce de değinildiği üzere önemli olan haklı çıkmak, tartışmanın kazananı olmaktır. Yöntem de bu amaca hizmet etmelidir. Dolayısıyla bir konu hakkında o konunun *gerçekten ne olduğuna yönelik bir araştırmadansa* sofistlerin pratiği *sonuç* odaklıdır. Hegel'in deyişiyle *sofistlerin günahı* olarak görülen şey de bu bağlamda insanlara gerek duydukları herhangi bir sonucu üretmeyi öğretmeleridir.³¹ Sofistlerin eğitimi talep edenler için ilgi çekici olan da bu sonuçtur. Bu sonuç için kullanışlı olan yöntem ise *eristik* (*didişim*). Eristikte tartışma sırasında karşı tarafın *ne olursa olsun çürütülüp susturulması* hedeflenmektedir.³² Eristikte sözel bir rekabet söz konusudur ve bu rekabetin amacı *anlamak değil, zafere ulaşmaktır*.³³

Eristik çürütmedir; tartışmada karşı tarafın çürütülmesidir. Karşısındakini çürütmeyi amaçlayan eristik yöntemin kullanıcısı açısından bir bakıma her yol mubahtır: Aceleyle getirilen genellemeler, hatalı benzetmeler, otoriteye başvurma, öncelik-sonralık ya da sebep-sonuç ilişkilerinin hatalı kurgulanması bunların başında gelmektedir.³⁴ Bir tartışma sanatı olan eristik, genellikle yanlış olsa da ikna edici akıl yürütmeyi içermektedir ve sofistler bu sanatı yüksek bir seviyeye taşıyan isimler olarak dikkat çekmektedirler.³⁵ Bir *yöntemin varlığı*, aynı zamanda, bir *amacı* imlemektedir ve kullanılan yöntemin tercih edilişi, o amaca en uygun olması nedeniyle. Sofistlerin amacı için en uygun yol da eristik olarak durmaktadır.³⁶ Platon'un Sofist diyalogunda konuşan yabancıya kulak verildiğinde çürütmenin önemi açıkça kendisini göstermektedir: "Tüm arınma işlerinde en önemli ve en başta yapılması gereken şeyin çürütme olduğunu kabul etmek zorundayız."³⁷ Ancak çürütmenin *nasıllığı* önemli bir belirlenimdir. Sofistler yoluyla aktarılan eristik, bu belirlenimin bir yönünü oluşturmaktadır. Diğer yönün anlaşılması içinse Sokrates'in elenkhos'unun ele alınışına ihtiyaç duyulmaktadır.

31 Hegel, *Felsefe Tarihi - Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi (Cilt 1)*, 333.

32 Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015, 54, [Didişim maddesi].

33 Anthony Preus, *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Scarecrow Press, 2007, 107 [Eristic]

34 Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, General Editor Robert Audi, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, 280, [Eristic].

35 Robert Audi, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, 279.

36 Protagoras'ın tartışma tekniğini öğrettiğine yönelik bazı kanıtların olması da bu eşleştirmeyi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Onun elimize geçen eserlerinin başında Eristik (Didişim) Sanatı [The Art of Debating /The Technique of Eristics / Techne Eristikon] gelmektedir. Bkz. C.C.W.Taylor, Mi-Kyoung Lee, *The Sophists*, SEP, 2022; (McPherran, Mark L.: Protagoras, Ancient Greek Authors içinde, ed. Ward W. Briggs, A Brucoli Clark Layman Book, 1997, 335; Diogenes Laertios, Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri, 441.

37 Platon: *Sofist*, 230d.

2. Sokrates'e Dair Genel Bir Çerçeve: Hakikat Var, Bulunamasa da!

“Bir insan nasıl olmalı, gençliğinde ve yaşlılığında, neyi, nereye dek incelemeli konusundan daha önemli bir konu var mıdır?”³⁸

“(…) insan nasıl yaşamalı konusu üzerinde tartışıyoruz; biraz akılı olan için bundan daha önemli bir konu olur mu?”³⁹

Gorgias diyalogundan yapılan bu aktarımlar, Sokratik felsefenin ve soruşturmaların ana konusunu da ortaya koymaktadır. Sokrates'in düşüncelerinin, bu bağlamda, ‘nasıl yaşamalı?’ sorusuna yönelik olduğu ve bu çerçeve üzerinde seyrinin belirlendiği görülebilmektedir.⁴⁰ Kendisinden önceki felsefenin nesnesi evrendir, felsefenin yönelimi kozmolojidir. Ancak, “bütün güvenilir otoritelerimiz; Platon, Ksenophon, Aristoteles; fiziksel araştırmaların metot ve sonuçlarının gençliğinde yarattığı hayal kırıklığından sonra Sokrates'in, asla dünyanın kökeni gibi soruları tartışmadığında hemfikirdir.” Sokrates, bu bağlamda, “ilk yaşam filozofudur”; “Düşüncenin egemenliğinde yaşam! Düşünce yaşama hizmet eder, oysa daha önceki filozoflarda yaşam düşünceye ve bilmeye hizmet etmiştir.”⁴¹ Onun felsefesinin amacı, genel olarak ifade edilecek olursa, yaşamı örgütlemektir. Bu örgütlenişin aracı ise bilgidir.⁴² Yaşam bilgi aracılığıyla örgütlenmelidir. “Nasıl yaşamalı?” sorusunda içerilen “-malı” da bu yolla temellendirilmektedir.⁴³ Sokrates'in hareket noktası sofistlerle önemli ölçüde benzerlikler taşımaktadır: “Sokrates'in felsefesinin hareket noktası, Protagoras'ın ve sofistlerin şüpheciliklerinden başka bir şey değildir.”⁴⁴ Sokrates'in çıktığı bu yolda sofistlerle paylaştığı özellikleri Zeller ise şu şekilde sıralamaktadır: “(…) öncelikle salt geleneğe istinat eder gibi görünen her şeye karşı eleştirel tavır; dahası düşüncenin ana konusu; bilen, eyleyen toplumsal bir varlık olarak insan; nihayet felsefi düşüncelerinde her zaman tecrübeden yola çıkması.”⁴⁵ Evrene, makrokozmosa yönelik felsefe, ortaya atılmış olduğu problemin içerisinden başarıyla çıkamamıştır. Arkhe arayışı, evrene dair anlamlı bir cevap oluşturamamıştır. Bu başarısızlığın ardından makrokozmosa yönelen insanın asıl yönelimi mikrokozmos, yani kendisi olmalıdır.

“Eşyanın özüne ve başlangıcına ait sorunları çözemiyorsak, hiç olmazsa, ne olmamız lazım geldiğini, hayatın anlam ve gayesini, ruh için en yüksek iyiyi bilebiliriz, ve biricik sağlam ve faydalı olan da bu bilgidir, çünkü biricik mümkün olan odur. Ahlakın dışında asla ciddi bir felsefe yoktur.”⁴⁶

38 Platon: *Gorgias*, 487e.

39 Platon: *Gorgias*, 500b.

40 Bununla birlikte aktarımlarda ‘bundan daha önemli bir konu var mı?’ sorusunu karşısındakine yönelten Sokrates'e yakın zamana kadar (Pre-Sokratik felsefe açısından) ‘evet’ cevabının gelme ihtimali söz konusu olsa da Sokrates'in felsefeye uğrattığı evrim ‘en önemli soruyu’ da ortaya çıkarmaktadır.

41 Friedrich Nietzsche, *Platon Öncesi Filozoflar*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019, 336.

42 “Ona göre tek bir iyi vardı: bilgi (…).” Bkz. Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 81.

43 “Sokrates'in görüşüne göre, ahlaki sapkınlık cehaletten kaynaklanır” Bkz. James Adam, *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri*, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019, 339.

44 Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, 42.

45 Eduard Zeller, *Grekl Felsefesi Tarihi*, 171.

46 Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, 42.

Ahlak, bu bağlamda, onunla birlikte bir ‘araştırma nesnesi’ olarak ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Geleneğe karşı aldığı tavır, eleştireliliği, insanı merkeze alışı gibi özellikleri bakımından Sokrates ile sofistler arasında ortaklık kurulabilse de çok temel bir ayrım vardır. Bu ayrım, Sokrates’in felsefesini şekillendiren *tümel* kabulü ve arayışıdır.⁴⁸ Aristoteles’in rehberliğinde ilerlenecek olursa, “genel olarak doğa ile değil de etiğe ilişkin meselelerle haşır neşir olan Sokrates, ilkin tümel olanı aramış ve dikkatini tanımlar hakkında enine boyuna düşünmeye yöneltmiştir.”⁴⁹ Diyalogların konuları göz önüne getirildiğinde, örneğin *adalet* ele alınacak olduğunda sofistler tek tek adil olan şeyler dışında bir adaleti düşüncelerinin içerisinde konumlandırmazken, Sokrates ve Platon’a gelindiğinde düşünce, tam da tek tek adil olanlardan bahsetmek için ve onların adil olduklarına karar verebilmek için gerekli olan adalet fikri üzerinde temellenmektedir. Sokrates’e göre adalet vardır ve tek tek adil olan şeylerden bahsedebilmenin olanağını da bu sağlar ve aynı zamanda bu, adil olan şeyler olarak gönderimde bulunulan şeylerin adil olup olmadıklarının da ölçütüdür. Sokrates’e göre felsefenin arayışının belirleyicisi de budur. Sokrates’in talebi tümel olandır. O, bu talebini gerçekleştirmek hedefinde -diyaloglarda takip edilebildiği üzere- tanım arayışındadır. Platon’un diyaloglarında o, “kavram tanımlarına ulaşmak ister”.⁵⁰

Aristoteles’in rehberliğine tekrar başvurulduğunda tümel arayışı ve tümevarım vurgusuyla karşılaşmaktadır:

“Sokrates karakter erdemleriyle iştigal etti ve bunlar hakkında tümel tanımlar arayan ilk “filozof” oldu (...) Sokrates’e atfedilebilecek iki şey vardır: Tümevarımsal akıl yürütme ve tümel tanımlar; nitekim bunların her ikisi de bilginin başlangıç noktasına daırdır.”⁵¹

Bununla birlikte Sokrates felsefesinin temel dinamiklerinden biri olan *Sokratik ironi* başta olmak üzere bu felsefenin kimi öğeleri, Aristoteles’in Sokrates’e dair yaklaşımında kimi problemlerin olduğunu göstermektedir. Sokrates’in felsefesi, sistematik bir felsefe oluşturma amacı taşımadığı gibi; Sokrates’in bir bilim kurma yolunda olmadığını farkında olduğu da görülebilmektedir.⁵² Sokrates’in felsefesine hâkim olan, *arayıştır*. Herhangi bir konuda öne

47 Nietzsche, Friedrich: Platon Öncesi Filozoflar, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019, 337.

48 Protagoras ve genel olarak sofistlerin insanı merkeze alışıyla Sokrates’in insanı merkeze alışı ya da geleneğe eleştirel yaklaşımları bu ayrım dolayımında önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Sokratik diyalogların yapı ve içeriği de bu belirlenim altında sunulmaktadır. Sofistlerin felsefesinde tanıklık edilen dilin gerçekliği ifade edemeyeceği yaklaşımına karşın Platon ve Sokrates felsefelerini dilin gerçekliği ifade edebileceği varsayımı temelinde oluşturmuşlardır. Bu da sofistlerin öznellik ve rölativizminin reddi, nesnel bilginin olanaklı olduğunun kabulü anlamına gelmektedir. “Sofistlerin bilgi anlayışı, her bakımdan, tek kişiyi kanılarında bir rölativizme götürmüştü. Sokrates’in ise göz önünde bulundurduğu sağlam, herkes için geçerliliği olan bir bilgiye varmaktır. O, sanının (doxa) karşısına bilgiyi (episteme) koyar. Yalnız episteme hazır, hemen öğrenilebilecek, öğretimle hemen bildiriliverilecek bir şey değildir, tersine; birlikte çalışarak, uğraşarak varılacak bir amaçtır.” Bkz. Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2020, 54.

49 Aristoteles, *Metafizik*, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015, 987a29.

50 Jean Brun, *Platon ve Akademi*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, 39.

51 Aristoteles, *Metafizik*, 1078b7-[18]. Aristoteles, Sokrates’in ardıllarına gönderimde bulunarak eklemektedir: “Fakat Sokrates ne tümelleri müstakil yaptı, ne de tanımları (...)” 1078b7-[29].

52 Hegel, *Felsefe Tarihi - Thales’ten Platon’a Grek Felsefesi (Cilt 1)*, 358.

sürülen tanımın sınanması ve yadsınması üzerine kurulan bu arayış süreci, tikelden tümele doğru giden bir yolun örgütlenmesidir. Cornford, gitmek, götürmek anlamlarına gelen *epagein/epagoge* sözcüğünü, Aristoteles'ten hareketle, Sokrates'in akıl yürütmesini tasvir etmek için kullanmaktadır.⁵³ Gitmenin yönü, ileridir; ilerisiyse tümeldir. Bu nedenle bireysellerden başlanmaktadır. Ama aranan tümeldir ve bireyseller ya da bireyseller üzerinden tümele dair açıklama, tümelin kavranışına ulaşmaktan yoksundur. Tümele dair bir tanım talebi, belirleyicidir. Tümel olan idea'dır. Ancak tanım, idea üzerinden değil, bireyseller ve tikeller üzerinden kurulmaktadır. Bu nedenle Sokratik diyaloglar, tümele dair yanlış tanımların elenmesi üzerine kuruludur. Sokrates'in felsefesinin karakterini oluşturan, bu bağlamda, tümevarım değildir. Eğer bir tümevarım söz konusu edilse dahi bu, Aristoteles'in felsefesinde karşılaşılan tümevarımdan farklıdır.⁵⁴ Bunun nedeni Sokrates felsefesinde tüme varmak için ele alınan tek teklerin deneysel değil düşünsel olması; bu yolla özel bir nesneleştirilmenin gerçekleşmesi, düşünülür şeylerin neliğinin nesneleştirilmesidir.⁵⁵ Sokrates'in nesneleştirmedeki çabasına karşın başarısızlığı göz önüne alındığında onun felsefesinin karakterinin aporia (çıkamaz/açmaz) ve elenkhos tarafından belirlendiği de anlaşılır olmaktadır. Çıkamaz, yani aporia, 'biliyorum' iddiasındaki kişinin bildiğini sandığı şeyin doğru olmadığını fark edilmesinin sonucudur; kişinin üzerinde sarsıcı bir etkiye sahip olmakla birlikte çıkamazlar, genellikle araştırmaya yönlendirmektedir.⁵⁶ Elenkhos da bu aşamada, genel olarak söylendiğinde, sonuca giden yolda nasıl ilerleneceğini belirlemektedir.

3. Kurmak İçin Yıkmak: Sokrates ve Elenkhos

Platon'un diyalogları, genel olarak, öncelikle Sokrates ve diyaloğun diğer taraflarının bir araya gelişlerinin resmedilmesiyle başlamaktadır. Diyaloğun girişinde sunulan bu resim, diyaloğun okuyucusu için taraflara dair kısa da olsa tanıma olanağı sunmaktadır. Taraflar arasında kısa bir sohbetin devamındaysa diyaloğun konusunu oluşturan araştırmanın başlangıcına tanıklık edilmektedir. Sokrates bir *araştırma* içerisindedir. Sokrates'in araştırması, temelde bir *ortak araştırma*dır.⁵⁷ Bu ortak araştırma bir yöntem temelinde gerçekleşmektedir ve bu yöntem çalışma içerisinde elenkhos olarak belirlenmiştir. Elenkhos'un inceleme, irdeleme, çürütme, soruşturma, sorgulama, tartışma, müzakere gibi anlamlarının yanı sıra utandırmak, mahcup etmek, rezil etmek, çürütmek, yalanlamak gibi anlamları da bulunmaktadır.⁵⁸

53 Cornford, *Platon'un Bilgi Kuramı*, çev. Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989, 339.

54 Arda Denkel, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2020, 128.

55 İoanna Kuçuradi, "Sokrates'in Felsefi Araştırma ve Felsefi Eğitim Metodu", çev. M. Furkan Soltekin, Rehberim Felsefe Eğitime Felsefece Bakışlar içinde, ed. Ahu Tunçel, Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, 28.

56 İoanna Kuçuradi, "Sokrates'in Felsefi Araştırma ve Felsefi Eğitim Metodu", 26.

57 Ortak araştırma vurgusu önemlidir, çünkü daha önce sofistlere dair aktarımlarla birlikte düşünüldüğünde eristik ile elenkhos'un temel ayrımlarından birine işaret etmektedir. Sofistlerin söylev ve ikna sanatı pratiği kazanan ve kaybeden ikiliği çerçevesinde şekillenirken, Sokrates'in yöntemi 'ortaklık' üzerinden kurgulanmaktadır. Arayış salt bir kişinin ya da Sokrates'in arayışı değildir; bu yola çıkan, arayışa katılan herkes aittir.

58 E. Francis Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004, 95. [elenkhos]. Çalışma içerisinde elenkhos orijinal haliyle korunmuş, bir Türkçe karşılık kullanılmamıştır. Bunun nedeni, elenkhos'un kapsamının bu karşılıklarda budanacağı endişesiyle birlikte, aynı zamanda, örneğin çürütme gibi bir karşılığın eksik olmasının yanı sıra eristik ile birlikte düşünüldüğünde kafa karışıklığı doğurabileceğinin de düşünülmesidir.

Diyaloglarda, genel olarak, Sokrates’in karşısında yer alan kişi ya da kişiler herhangi bir konuda bilgi sahibi olan kişilerdir, yani biliyorum iddiasına sahiptirler. Sokrates’i harekete geçirecek olan da karşısındakinin biliyorum iddiasıdır. Diyalog içerisinde Sokrates, bilen kişinin karşısında bilmiyorum diyen kişi olarak konumlanmaktadır. *Bilmiyorum* öne sürümü, Sokratik bir ironi ve cehalet örneği olarak görülebileceği gibi konuya dair Sokrates’in tarafsız oluşunu göstermesi bakımından da önemlidir.⁵⁹ Sokratik diyaloglarda araştırmayı başlatan bilgi iddiası, ahlaki bir konu hakkındadır. Bu konu F olarak ifade edilecek olursa, Sokrates, diyalogun konusu olan bu F’ye dair “F’lik nedir?” türünden bir soruyu öne sürer ve diyalogun diğer tarafından bu sorunun cevabını almaya çalışır. Sokrates’in talebi “F’lik nedir?”in bilgisine ulaşmaktır ve bunun için de karşısında *biliyorum* diyen kişi yer almaktadır. Nitekim bu yolla başlayan ortak araştırmada Sokrates’in muhatabı F’liğe dair bir tanım öne sürer: bu tanım “p”dir. Sokrates’in önünde şimdi F’liğe dair “p” öne sürümü bulunmaktadır.

Vlastos’un altını çizdiği nokta burada hatırlanmalıdır: Sokrates’in muhatabı olan kişi, inandığı şey her ne ise onu söylemelidir.⁶⁰ Vlastos’a göre “inandığın şey her ne ise onu söyle” olarak formüle edilebilecek kural elenkhos açısından belirleyicidir ve onu eristikten ayıran temel öğedir.⁶¹ Kendi düşüncemizden başka hiçbir şeyin bize bilgi kazandıramayacağı kabulü bu aşamada önemli bir hareket noktasıdır.⁶² Bu yüzden Sokrates, muhatabının samimiyetini garanti altına almaya çalışmaktadır. Onun karşısındakinden duymak istediği bir başkasının düşünceleri ya da genel kanı değil, onun inandığı şeydir.⁶³

Muhatabın “F’lik nedir?” sorusuna getirdiği p öne sürümü, bu nedenle, ister başkalarının fikirleriyle ister genel kanıyla örtüşün veya tam tersi şekilde örtüşmesin, her koşulda inandığı şey olmalıdır. Sokrates bu yolla muhatabına bir davette bulunmaktadır; bu davetin kabulü, kişinin kendi içindeki hâkimin görevini başkasına devredememe sorumluluğunu beraberinde getirmektedir.⁶⁴ Böylelikle diyaloglarda alışık olunan kısa ve karşılıklı soru-cevap yoluyla yürütülen soruşturma başlar. Burada belirtilmelidir ki diyaloga katılan taraflar konuşmanın yan ögesi değildirlir. Her ne kadar Sokrates’in karşısında yer alan kişi çoğunlukla sadece “Evet”, “Çok haklısın Sokrates”, “Kesinlikle öyle” gibi onaylayıcı sözcüklerin dışına çıkmıyor gibi görünse de bu, onun tartışma içerisinde önemsiz bir yer tuttuğunu göstermemektedir. Onaylama sözcükleri, ortak araştırmanın temel belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir. Ortak araştırma, eğr

59 Gareth Matthews, *Whatever Became of the Socratic Elenchus? Philosophical Analysis in Plato*, 444.

60 Gregory Vlastos, “The Socratic Elenchus”, *The Journal of Philosophy*, 79(11), 1982, 712.

61 Gregory Vlastos, “The Socratic Elenchus”, 712. Bunun nedeni, daha önce de değinildiği üzere, eristiğin salt tartışmayı kazanma hedefinin elenkhos’ta içerilmemesidir. Elenkhos’ta, eristiğin tek amacı olan tartışmayı kazanmak amaç haline getirilmediğinden, kazanmak için her şeyi söyleme özgürlüğü söz konusu değildir. Amaç hakikat ne ise onu keşfetmektir; ölçüt hakikattir. Bkz. Hugh H Benson, “A Note on Eristic and the Socratic Elenchus”, *Journal of the History of Philosophy*, 27(4), 1989, 599.

62 Michael Frede, “Plato’s Arguments and the Dialogue Form”, 219.

63 Genel kanı, yani endoksa (genel olarak inanılan), Aristoteles için diyalektik argümanın temeli olsa da elenkhos’un temeli değildir. Bu çalışmanın seyri açısından belirleyici bir ayrımdır. Bkz. Gregory Vlastos, “The Socratic Elenchus”, 712.

64 F. M. Conford, *Sokrates Öncesi ve Sonrası*, çev. A. M. Celâl Şengör ve Senem Onan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, 32.

söyleyenden ayrılıyorsa ve salt iknayı amaçlamıyorsa, kısa soru-cevaplara dayanmalıdır.⁶⁵ Sokrates'in talebi de budur. Bu talep doğrultusunda gelen muhatabın p öne sürümü ile beraber ortak araştırma da başlamaktadır. Sokrates p öne sürümünü çoğunlukla kimi örnekler üzerinden sınamakta, örneklerden hareketle p'den q, r, s gibi öne sürümleri ortaya çıkarmakta ve muhatap da bu öne sürümleri kabul etmektedir. Sokrates, muhatabının q, r, s öne sürümlerini kabulünün peşi sıra bu öne sürümlerin p ile çelişmesini göstermektedir. Bunun devamında p inancını öne süren ve soruşturma sırasında bu öne sürümden hareketle yürütülen tartışmada q, r ve s gibi p ile çelişen öne sürümleri onaylayan muhatap, p öne sürümüyle onayladıklarının çelişmesinin gösterilmesinin ardından p önermesine geri dönmemektedir. Soruşturma, muhatabın inanç kümesinin tutarsızlığını ortaya koymuştur.

Sokrates, muhatabının öne sürümleri arasındaki tutarsızlığı muhatabının kendi öne sürümünden hareketle çıkarmıştır.⁶⁶ Sokrates'in karşısındaki kişi, bu yolla, kendisini tam anlamıyla bir çıkmazın (aporia) içinde bulmaktadır.⁶⁷ Araştırmanın sonucunda karşılaşılan çıkmaz (aporia) ve bu yolla muhatapta oluşan kafa karışıklığı elenkhos'un doğal sonucudur.⁶⁸ Sokrates'in karşısındaki 'biliyorum' iddiasındaki kişi, böylelikle bilgisizliği ile yüzleşmektedir. Bu, muhatap için sarsıcıdır.⁶⁹ Nitekim bu sarsıcı etki, aynı zamanda, Sokrates'in felsefesinin temel karakteriyle uyumlu bir sonuçtur. Hegel'in ifadeleriyle, "onun etkisi en başta, insanlardaki inanç sarsılmaya başladıktan ve olanı kendilerinde aramaya yönlendirildikten sonra, sahip oldukları önvarsayımlara yönelik bir tereddüt uyandırmaktır."⁷⁰ Muhatabın zihni *tabula rasa* değildir; önyargı ve önvarsayımlarla doludur.⁷¹ O, elenkhos aracılığıyla, muhatabının yaşama dair

65 Çalışmanın başlığında yer alan "Evet Sokrates!"in Gölgesinde ifadesiyle dikkat çekilmek istenen temel nokta budur. Diyaloglara dair hızlı bir bakışta dahi diyalog içerisinde muhatabın Sokrates'i farklı şekillerde onaylama cümleleriyle karşılaşmaktadır. Bu onaylama durumu, kimi zaman 'sahte' bir diyalog ortamı yaratılıp yaratılmadığı sorusunu doğurmuştur. Badiou, Platon'un devlet metnini 'işlediği' çalışmasında Sokrates'in sorularını sahte olarak nitelendirmekte ve gençlerin kısa cevaplarını da anlamsız bulmakta ve bu durumu kimi değişikliklere uğratmaktadır. Bkz. Alain Badiou, *Platon'un Devleti*, çev. Savaş Kılıç ve Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, 12. Ancak bu çalışmada elenkhos'un, bu yorumun tersine hem soruların hem de cevapların samimiyetine ihtiyaç duyduğu; bununla birlikte kısa soru-cevapların akıl yürütmenin sekteye uğramasını engelleyen ve 'başka' öğelerin soruşturmanın içerisine dahil edilmiş olabildiğince engelleyen bir yapıyı oluşturduğu savunulmaktadır.

66 Kısa soru-cevaplarla karşılıklı konuşmaya dayanan ortak araştırmayı biçimlendiren elenkhos, Sokrates'in muhatabının ele alınan konuya dair iddiasını doğrulamaya yönelik bir araştırmayı birlikte oluşturmaya dönük soruşturma olmanın yanı sıra bu çaba 'yıkım' doğurmaktadır; çünkü iddiayı ortaya atan muhatabın beklediği doğruluk değerine iddiasından hareketle ulaşamadığı gibi muhatabın iddiası çürütülmektedir. Bkz. Richard Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, Cornell University Press, New York, 1941, 7.

67 Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi: Homero'stan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, 152.

68 Rob Reich, *Confusion about the Socratic Method: Socratic Paradoxes and Contemporary Invocations of Socrates*, *Philosophy of Education Archive*, 1998, 69

69 Bu sarsıcı etki elenkhos'un ad hominem bir biçime sahip olup olmadığı yönünde bir tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Diyaloglarda salt fikirlerin değil kişiliklerin, yaşam tarzlarının, sosyal rollerin de etkin bir şekilde sergilenmesi ve tartışmanın belirleniminde bunların da yer alması bu tartışmanın temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte elenkhos'un ad hominem argümanlardan oluştuğu öne sürümü indirgemeci ve temelde de yanlış olacaktır. Bkz. Julia Annas, "Plato the Sceptic", *Oxford Studies in Ancient Philosophy / Methods of interpreting Plato and his dialogues* içinde, ed. James C. Klagge and Nicholas D. Smith, Oxford University Press, 1992, 60; Mary W Blundell, "Character and Meaning in Plato's Hippias Minor", *Oxford Studies in Ancient Philosophy / Methods of interpreting Plato and his dialogues* içinde, ed. James C. Klagge and Nicholas D. Smith, Oxford University Press, 1992, 133.

70 Hegel, *Felsefe Tarihi - Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi (Cilt 1)*, 357.

71 James Adam, *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri*, 344.

fikirlerini inceler, test eder ve bu testin nihai yönü ‘daha’ iyi olmaya dönüktür.⁷² Bu nedenle de bu sarsıcı etki hem sorgulanan hem sorgulayan hem de diyalogun tanıkları açısından bir fayda sağlamaktadır.⁷³ Bu faydanın temel niteliği, kurmak için yıkmaktır.⁷⁴ Sokrates, bu süreçte bir öğretmenden daha çok bir araştırmacı olarak yer almaktadır.⁷⁵ O elenkhos’un temelleri üzerine kendi ahlakının ilkelerini kurmaya girişmekle birlikte, aynı zamanda, muhataplarının da benzer bir sürece yönelmelerine aracı olmaktadır.⁷⁶ Buradaki ana motivasyonun da *iyi bir yurttaş* olmak olduğu öne sürülebilir, ki elenkhos aracılığıyla kişi iyi bir yurttaş olmak için öncelikle kendisine yönelmesi gerektiğinin farkına varmaktadır.⁷⁷ Sokrates muhatabına elenkhos aracılığıyla yeni bir yol açmaktadır: Bu yol, “Cehaletin bilincine varılması, amathia veya ‘çifte cehalet’ tuzağından, yani bir şey bilmeyen ama bildiğini iddia eden, dolayısıyla da hakikati aramayanların cehaletinden kurtulmanın yoludur.”⁷⁸ Elenkhos’un etkisi her ne kadar sarsıcıysa da ortak araştırma yalnızca yara açmaz, aynı zamanda o, tedavi edicidir.⁷⁹ Aktarılanlar, Sokrates’in yönteminin ne şekilde işlediğini genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Bu seyr şü şekilde özetlenebilir:

1. Diyalog içerisinde ele alınan konu: “F’lik Nedir?” [‘Biliyorum’ iddiasındaki kişinin bulunması.]⁸⁰
2. “F’lik Nedir?” sorusuna Sokrates’in muhatabının cevabı: “p”. [İnanıldığı şeyi söylemesi]
3. “P” öne sürümünün soruşturulması
4. Soruşturma sırasında ortaya çıkan ve muhatap tarafından kabul edilen yeni öne sürümler: “q”, “r”, “s”...
5. P’nin q, r, s... ile çelişkisinin gösterilmesi.
6. Soruşturma sırasında q, r, s...’yi onaylayan muhatabın ilk öne sürümü olan p’ye geri dönemeyişi

72 Konstantinos Stefou, *Socrates on the Life of Philosophical Inquiry*, Springer, 2018, 39.

73 Gary Alan Scott, *Plato’s Socrates As Educator*, State University of New York Press, Albany, 2000, 107.

74 Rob Reich, *Confusion about the Socratic Method: Socratic Paradoxes and Contemporary Invocations of Socrates*, Philosophy of Education Archive, 1998, 69.

75 C. C. W. Taylor, *Introduction*, Oxford University Press, 2019, 102.

76 Konstantinos Stefou, *Socrates on the Life of Philosophical Inquiry*, 49.

77 Eski Yunan’da polis içerisinde etkin olmak, yurttaş olmak kişi için belirleyicidir. Sofistlerin ortaya çıkışı bu etkin olma ihtiyacına düşünen karşılığın bir türü ise Sokrates de başka bir türünü ortaya koymaktadır. Eğer polis içerisinde bilen kişiler etkin olacaksa o kişilerin bilgelikleri sınanmalıdır ve Sokrates’in elenkhos aracılığıyla yaptığı budur. Polis’e etkin bir şekilde hizmet etmek için kişi önce kendine hizmet etmelidir. Sokrates’in elenkhos yoluyla ortaya çıkardığı gereklilik böyle özetlenebilir. Bkz. Konstantinos Stefou, *Socrates on the Life of Philosophical Inquiry*, xii.

78 Umberto Eco ve Riccardo Fedriga, *Felsefe Tarihi 1 Antik Yunan*, 134.

79 Rob Reich, *Confusion about the Socratic Method: Socratic Paradoxes and Contemporary Invocations of Socrates*, 69.

80 Bu maddeye içsel olarak Sokratik ironi ve cehalet, yani Sokrates’in araştırmalarının motivasyonu olan bilmiyorum iddiası ve onun Delphoi kahininin “Sokrates en bilgedir” sözüne yönelik arayışı eşlik etmektedir. Platon: Sokrates’in Savunması, çev. Teoman Aktürel, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, 21a.

7. Sonuç olarak F'liğe dair öne sürümü p olan muhatabın iddiasından vazgeçmesi, p'nin F'lik olması iddiasının elenmesi.

Elenkhos'un genel hatlarıyla aktarılmasının devamında, elenkhos'un diyaloglar içerisinde ne şekilde sergilendiğinin gösterilmesi hedeflenmektedir. Bunun için yukarıdaki maddeler üzerinden diyaloglara başvurulacaktır.

1. Diyalog içerisinde ele alınan konu: "F'lik Nedir?" ["Biliyorum' iddiasındaki kişinin bulunması.]

Bu maddeye güzel örneklerden birini Ion diyalogunun başlangıcı oluşturmaktadır. Ion, şiir konusunda bilme iddiasındadır ve bunu yüksek bir özgüven ile ifade etmektedir.

Sokrates – Biliyor musun, İon, siz ozanlara ben öteden beri imrenirim. İmrenilmez mi, halk sizi hep en güzel elbiseler içinde görür, ömrünüz hep büyük şairleri incelemekle geçer, en çok da Homeros'u. Onun yalnız mısralarını ezberlemeniz yetmez, düşüncesini de adamakıllı tanımanız gerekir. Şairin ne demek istediğini anlamadan ozan olunmaz ki... Ozan dediğin, dinleyicilerine şairin fikrini açıklayabilmeli; bunu başarabilmek için de onun ne demek istediğini anlamak gerek. Hepsi de imrenilecek şeyler işte.

İon – Doğru söylüyorsun Sokrates. İnan ki sanatımda beni en çok yoran da o anlama noktasıdır. E, sanırım ki Homeros'u benim kadar iyi anlatan kimse yoktur dünyada. Ne Lampsakos'lu Metrodos, ne Thasos'lu Stesimbrotos; ne Glaukon, ne de gelmiş geçmiş ozanlardan herhangi biri Homeros üzerinde benimkiler kadar güzel düşünceler bulabilmişlerdir.

Sokrates – Buna büsbütün sevindim, İon. Bu hünelerinden bir parça da bana göstermez misin?

İon – Homeros'u nasıl değerlendirdiğim vallahi görülmeye değer Sokrates. Onun için derim her zaman ya, Homeros-severler bir altın taç giydirmeliler bana.⁸¹

2. "F'lik Nedir?" sorusuna Sokrates'in muhatabının cevabı: "p". [İnandığı şeyi söylemesi]

Bu madde için, ilk olarak, Lakhes diyalogunda Lakhes'in cesaret nedir sorusuna verdiği cevaba başvurulmaktadır:

Sokrates – Önce cesareti tanımlamaya çalışalım Lakhes. Cesaretin gençlere idmanla, öğretimle ne derecede aşılabileceğini sonra inceleriz. Soruma cevap vermeye çalış bakalım: cesaret nedir?

Lakhes – Bunu söylemek, Zeus adına, güç değil Sokrates. Bir adam yerinden kıpırdamadan, kaçmadan düşmana kafa tutmaya kararlıysa, emin ol ki cesur bir

81 Platon, *İon*, 530b-d.

adamdır.⁸²

Bu maddenin ikinci ayağında ise Protagoras ve Gorgias metinlerine başvurulmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere elenkhos’un işlerliği için Sokrates’in muhatabının inandığı şeyi söylemesi vazgeçilmez bir öğedir:

- Bu iş bu kadar basit değil, Sokrates. Doğruluğun dindar, dindarlığın doğru olduğunda pek aynı düşüncede değilim seninle; aralarında bir fark var sanırım. Ama ne çıkar? Eğer öyle istiyorsan, doğruluğun dindar, dindarlığın doğru olduğunu kabul edelim.

-Hayır, olmaz, dedim. “Eğer istiyorsan”, “Hoşuna gidiyorsa”, gibi sözler istemem; söz konusu olan birtakım varsayımları incelemek değil; senin ve benim inanmamız gerek; söz konusu senle benim; bence en iyi tartışma şekli bu “eğer”i kaldırmaktır.⁸³

(...) kendi olanaklarımızla konuşarak gerçeği ve kendi gücümüzü bulmaya çalışalım.⁸⁴

Sokrates – (...) Benden başka herkes senin gibi düşünür. Ama bana, sadece senin tanıklığın, senin evet demen yeter... Başkası neme gerek.⁸⁵

Sokrates – (...) Kallikles, benimle alay etme, benim alay ettiğimi de sanma, rasgele cevap verme, düşündüğünün tersini söyleme.⁸⁶

3. “P” öne sürümünün soruşturulması

Bu madde için yine Gorgias diyaloguna başvurulacaktır. Diyalogun bir kısmında Sokrates Polos’a kötülük yapmanın mı yoksa kötülük görmeyenin mi daha fena olduğunu sormaktadır. (474c-d) Polos’un cevabı ‘kötülük görmek’tir. Polos’a göre en çirkini ise ‘yapmaktır’. Bu öne sürümle birlikte güzel-iyi-çirkin-kötü kavramları üzerine ayırıcı bir konuşma yürüten Sokrates, Polos’un ne demek istediğini açmaya çalışmaktadır.

4. Soruşturma sırasında ortaya çıkan ve muhatap tarafından kabul edilen yeni öne sürümler: “q”, “r”, “s”...

5. P’nin q, r, s... ile çelişkinin gösterilmesi.

4. ve 5. Maddeleri bir arada almak tartışmanın verimliliği açısından daha iyi olacağından tek

82 Platon, *Lakhes*, 190d-e

83 Platon, *Protagoras*, 331c.

84 Platon, *Protagoras*, 348a. Burada geçen ‘kendi gücümüz’ ifadesiyle ‘kendi fikirlerimiz’e gönderimde bulunulmaktadır. ‘Kendi olanaklarımıza’ ek olarak da konuşanlar arasında ‘doğrudan’ bir iletişim olma, yani başka kaynaklara -şairler gibi- başvurulmaması gerektiği de vurgulanmaktadır. Bkz. Plato: *Protagoras*, Plato Complete Works içinde, ed. John M. Cooper, D. S. Hutchinson, çev. Stanley Lombardo and Karen Bell, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1997. A.y.

85 Platon, *Gorgias*, 475e.

86 Platon, *Gorgias*, 500b.

örnek üzerinden açıklanacaktır. 3. Maddede aktarılan Sokrates-Polos tartışması üzerinden devam edilecek olduğunda, Sokrates Polos'a ilk olarak *güzel* denilen şeyin ölçütünün yararlı ve hoş olduğunu kabul ettirmektedir. İkinci olarak, iki güzel şeyden daha güzel olanın bu 'daha' güzel oluşunun ya yararlılık ve hoşluktan ya da her ikisinden geldiğini kabul ettirir. Üçüncü olarak, iki çirkin şeyden birinin *daha* çirkin oluşunun ölçütünün de acı ve fenalık olduğunu kabul ettirir. Dördüncü olarak, kötülük yapmanın kötülük görmekten daha acı olmadığını kabul ettirir. Son olarak, Sokrates, kötülük yapmanın fenalıkta kötülük görmekten daha üstün olduğunu Polos'a kabul ettirir. Polus, p önermesiyle tartışmayı başlatmış (Kötülük görmek kötülük yapmaktan daha fenadır); Sokrates, soruşturma sırasında Polos'a yukarıda aktarılan ilgili önermeleri (q, r, s...) kabul ettirmiş ve nihayetinde Polos kendisini kötülük yapmanın kötülük görmekten fenalık bakımından daha üstün olduğunu kabul eder bulmuştur.⁸⁷

Muhatabın öne sürümünün diğer öne sürümler aracılığıyla çürütülmesi elenkhos'un temel özelliklerinden biridir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. O da elenkhos'ta Sokrates'in muhatabına yönelik samimiyet talebinin aslında karşılıklı oluşudur. Bununla kastedilen, muhatabın inandığı şeyi söylemesiyle başlayan araştırmada Sokrates'in eristiğe düşmemesi, ortak araştırmanın karakterinin ve gerektirdiklerinin dışına çıkmaması gerekliliğidir. Kharmides diyalogunda Kritias Sokrates'i tam da böyle bir duruma düşmekle suçlamaktadır: "(...) az önce inkâr ettiğin şeyi yapmaktasın: tartışma konusuna aldırmadan, söylediklerimi çürütmeye çalışıyorsun ancak."⁸⁸ Elenkhos'un muhatap üzerindeki sarsıcı ve yıkıcı etki ne ise böylesi bir ithamın Sokrates üzerindeki etkisi benzerdir: "Nasıl böyle düşünebilirsin? (...) Bu araştırmayı yapıyorsam, nedeni her şeyden önce, bana, belki de arkadaşlarıma yararlı olacağındandır."⁸⁹ Bunun devamında Sokrates ortak araştırmanın temel belirlenimlerinden birini muhatabına hatırlatmaktadır:

"Öyleyse çekinme aziz Kritias ve sorularıma, kazananın Sokrates mi Kritias mı olduğuna aldırmadan doğru olduğuna inandığın şekilde cevap ver. Dikkatini asıl sorunda toplayıp, incelememizin ulaşacağı sonucu gözle yalnız."⁹⁰

6. Soruşturma sırasında q, r, s... 'yi onaylayan muhatabın ilk öne sürümü olan p'ye geri dönemeyişi,

Kişinin 'inandığı şeyi söylemesini' isteyen Sokrates'in bunun devamında bu inancı sarsması ve çürütmesi, çoğunlukla kolay kabul edilebilir bir şey değildir. Bu nedenle de Sokrates diyaloglar içerisinde farklı tepkilerle karşılaşmaktadır. Kimisi iddiası çürütülmesine rağmen iddiasından çabucak vazgeçmek istemez; kimisiyse tartışmaya devam etmek istemez; kimisiyse nasıl oluyor

87 Platon, *Gorgias*, 474c-475d.

88 Platon, *Kharmides*, 166c. Burada Kritias Sokrates'i tartışmadaki asıl soruyu görmezden gelmekle ve görmezden gelme yoluyla kendisi çürütmeye çalışmakla suçlamaktadır. Elenkhos açısından cevap kadar sorunun önemi göz önüne alındığından bu Sokrates için ağır bir suçlamadır. Bkz. Plato: Charmides, *Plato Complete Works* içinde, ed. John M. Cooper, D. S. Hutchinson, çev. Rosamond Kent Sprague, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1997, a.y.

89 Platon, *Kharmides*, 166c-d

90 Platon, *Kharmides*, 166d-e.

da Sokrates'in söylediklerinin hem bu kadar sağduyuya ters hem de akla yatkın olmasına, yani iddiasının sonucunda bulunduğu konuma ne tepki vereceğini şaşırmaktadır.

Sokrates – Öyle olunca Perikles iyi bir devlet adamı değildi demek.

Kallikles – Sana göre öyle.

Sokrates – Yalnız bana göre değil, evet dediğin sözlere uyarsak sana göre de öyle.⁹¹

Kallikles – Nasıl oluyor da söylediklerin bana hep doğru görünüyor Sokrates?.. Ama arkadaşların çoğu ne durumdaysa ben de o durumdayım gene, bütün bütün inanamıyorum.⁹²

Lakhes – Doğrusu, Nikias'ın ne demek istediğini ben anlamıyorum, Sokrates; çünkü ne kahin, ne hekim, ne de başka biri için cesur diyebildi bize; sözü bir tanrıya getirmek istiyorsa bilmem. Bu yüzden bence Nikias, boş sözler ettiğini yığıtçe itiraf etmekten kaçınıp, başının sıkıştığını gizlemek için dört bir yana başvuruyor. Az önce, sen de ben de, çelişkilerimizi gizlemek isteseydik onun gibi didinebilirdik. Bir mahkemede olsaydık, böyle davranmamızın bir nedeni olabilirdi; ama böyle bizimki gibi bir toplulukta, anlamsız sözlerle boş yere kendini göstermeğe çalışmak neye yarar?⁹³

7. Sonuç olarak F'liğe dair öne sürümü p olan muhatabın iddiasından vazgeçmesi, p'nin F'lik olduğu iddiasının elenmesi.

Sokratik diyalogların temel karakterlerinden biri, elenkhos aracılığıyla elde edilen 'çıkılmaz sokak' tabelalarıdır. Herhangi bir konuda yürütülen soruşturma, o konu hakkındaki varsayımların ortaya çıkarılması ve olumsuzlanmasını ortaya çıkarmaktadır. Elenkhos, bu bağlamda, yıkıcıdır; çünkü kişilerin iddialarını ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda yapıcıdır; çünkü güçsüz iddiaların, önvarsayımların yıkılması yoluyla güçlü bir iddiaya kapı aralamaktadır.

Elenkhos'un temel niteliklerinden biri de onun olumlu sonuçlar üretmeye uygun olmayan yapısıdır; ki bu da Platon'u elenkhos'un ötesine geçmeye motive eden unsurların başında gelmektedir.⁹⁴ Elenkhos, bir şey öğretmekten ziyade arayışa gönderimde bulunmaktadır. Elenkhos, kendi silahını kendine doğrultmaktadır; bir yöntem olarak kendisini araştırma nesnesi kılmaz, Sokrates onun aracılığıyla salt ahlaki konuları tartışmaktadır, yöntemi değil.⁹⁵ Robinson'un da deyişiyle, bu nedenle, ilk dönem Platon diyaloglarında merkezde yöntem yer alırken, orta ve geç dönem diyaloglara geçildiğinde merkeze yöntemin yerleştiği görülebilmektedir.⁹⁶ Sokrates'in yöntemi elenkhos iken Platon'un yöntemine gönderim yapmak için diyalektiğin kullanılması

91 Platon, *Gorgias*, 516d.

92 Platon, *Gorgias*, 513c.

93 Platon, *Lakhes*, 196a-b

94 Gareth Matthews, *Whatever Became of the Socratic Elenchus? Philosophical Analysis in Plato*, 443.

95 Gregory Vlastos, "The Socratic Elenchus", 712.

96 Richard Robinson, *Plato's Earlier Dialectic*, Cornell University Press, New York, 1941, 75.

bu yüzdendir. Elenkhos diyalektikten ayrılırken, Sokrates'e özgü olan yanda durmaktadır.⁹⁷ Bu bağlamda Elenkhos'un Sokrates ve onun felsefesinin ayırt edici ögesi olduğu öne sürülebilmektedir. Onun felsefesi elenkhos temeli üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte yaşamı ile felsefesinin birbirinden koparılamaz durduğu bir filozof olarak Sokrates'in yaşamının da elenkhos'u temel aldığı söylenebilir.⁹⁸

Söylenenlerden hareketle son olarak eristik ve elenkhos ilişkisine yakından bakılmalıdır. Eristiğin haklı çıkma sanatı olmasına karşın elenkhos'un böyle bir amacı olmadığı açıktır. Eristikte *rakiplik* söz konusuysen elenkhos'ta ortaklık söz konusudur. Eristiği kullanan kişinin tartışmayı kazanma hedefi tartışma dışı öğelerin de tartışmaya dahil edilmesini haklı çıkarabilse de elenkhos içerisinde böylesi bir tutum söz konusu değildir. Benson'dan aktarılabileceği gibi, elenkhos karşısında eristik küçümsenir, çünkü yalnızca kanısal tutarsızlığı amaçlamaktadır; söz konusu olan, muhatabın inancında bir tutarlılık ya da tutarsızlık bulmak değildir; onun ilgi alanı, *sözde* bir tutarlılık-tutarsızlıktır.⁹⁹ Burada 'inandığını söyle' düsturunun elenkhos açısından önemi ve onun bu yolla eristikten ayrımı açıkça ortaya çıkmaktadır. Her iki yöntem de muhatapta bir kafa karışıklığı yaratmaktaysa da elenkhos'un eristikten ayrılan yapısı dolayısıyla Sokrates'in, muhatabında yaratmak istediği kafa karışıklığının salt bir kafa karışıklığı değil, gerçek bir şaşkınlığı ve muhatabın tartışmanın başında sergilediği kibrin ortadan kaldırılmasının amaçladığı görülebilmektedir.¹⁰⁰ Bu nedenle eristik tartışma içerisinde muhatabın yenilgisi kendisi için *olumsuz* bir şey iken elenkhos içerisinde muhatabın yenilgisi onun için *olumlu* bir şeydir. Elenkhos, bu bakımdan, hakikat arayışının ilk adımı olarak da görülebilmektedir.¹⁰¹ *Sofist* diyalogunda sofistin kim olduğuna yönelik araştırmada Yabancı ve Theaitetos'un 230b ve devamında kurdukları diyalog bu noktada önemlidir. Soruşturma içerisinde öğretim sanatına gelindiğinde yol çatallanır: Uyarma sanatı ve çürütme. Burada çürütmeye dair uzunca bir açıklama ortaya konulur:

97 Bu nokta, çalışmanın bağlamı ve sınırı açısından da önemli bir belirlem sunmaktadır. Sokrates ile elenkhos, Platon ile diyalektik eşleştirilmekte ve çalışmanın bağlamı ve sınırı elenkhos olduğunda diyalektik incelemenin dışında tutulmaktadır. Aristoteles'te geçen epagoge ile Sokratik tüme varma ayrımı gibi ya da yine Sokratik elenkhos'ta muhatabın söylediğinin Aristoteles'te diyalektiğin temellerinde yer alan endoksa'dan farklı olması gibi temel bir ayırım elenkhos ve diyalektik arasında bulunmaktadır. Diyalektik, kendi içerisinde elenkhos'a da alan tanıyan ancak yönelim itibariyle ondan farklılaşan ve bir bilim sistemi kuruluşunda hipotez ve toplama-bölme yöntemlerini de içerisinde barındıran bir yapıdır. Elenkhos'un aşağıdan yukarıya doğru kurgulanışı da önemli ölçüde Platon diyalektiğinde evrilmiştir. Bkz. "Bahadır Söylemez, "Platon ve Hegel'de Diyalektik", İstanbul Üniversitesi, 2021, (Yüksek Lisans Tezi)."

98 Bunun en çarpıcı örneği de *Savunma*'da bulunmaktadır. *Savunma*'nın yapısı, Sokrates'in yargı karşısında oluşu, onun alışık olduğu elenkhos yöntemiyle tartışmayı yürütemez oluşu Sokrates'i zor durumda bırakmaktadır. Elenkhos, temelde, karşılıklı bir konuşmaya, kısa-soru cevaba ve 'biliyorum' iddiasını takiben muhatabın tutarsız inanç kümesinin ortaya çıkarılması yoluyla kibrin ortadan kaldırılmasına dayanmaktayken, *Savunma*'nın Sokrates'i dayanaksızdır. Felsefesi bir 'uyandırma' faaliyetiyse, Atinalılar'a bu yolla 'dogmatik' uykularından uyanmaları için çağrı yapıyorsa, elenkhos'un ondan koparılmasıyla sesi kısalmış ve sözleri anlamsızlaşmıştır. "Kesmeyiniz sözümü Atinalılar". [Platon, *Sokrates'in Savunması*, çev. Teoman Aktürel, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, 11-43, 30c.] Elenkhos'u çalınmış Sokrates büyük bir sınavla karşı karşıyadır. Mahkeme salonunda elenkhos işlevsizdir; yapması gereken 'söylev'dir ve söylevinde yaşamda kalmak adına haklı çıkmak için ona karşı iddiaları çürütmelidir, yani eristiği kullanılmalıdır. Ancak Sokrates'in elenkhos'taki başarısı eristiğe yansımamaktadır

99 Hugh H. Benson, "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", 596.

100 Benson, "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", 597.

101 Benson, "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", 599.

"[Yabancı] Düşünmeksizin konuştuğu halde bir şey üzerine doğru yargılar verdiğini sanan birine, o sarsıcı sorularını soruyorlar. Soruların bir şöyle, bir böyle görünmesinden dolayı, konuşma sanatı gücüyle hem uzlaştırıp hem karşı karşıya getirdikleri, o kişinin düşüncelerindeki boşluğu görmek onlar için güç değildir. Böylelikle, aynı anda aynı nesnelere ilgili olan ve aynı anlama gelse de [230c] ayrı nesnelere aynı bağıntıyı kuran bu düşüncelerin birbirleriyle çeliştiğini göstermeyi başarırlar. Gerçi o kişiler bundan dolayı kendi kendilerine çok kızarlar ama, berikilere karşı pek uysal olurlar. Böylece, o kocaman ve katı kuruntularından kendilerini arındırırlar. Bu öyle bir arınmadır ki, ondan daha hoş bir arınmadan söz edilemez. Aynı zamanda, onu gerçekleştiren için başka hiçbir arınma ondan daha güvenilir değildir. Çünkü bu arınmayı kendilerinde gerçekleştirenler, bu konuda, tıpkı hekimlerin bedensel kürlerde yaptıklarının aynıını başardıklarını düşünürler. Hekimlere göre bedendeki engel aşılmazsa, beden kendisine verilen yiyeceklerden yararlanamaz. Ruh hakkındaki kanıları da aynıdır: Ruhun kendisine sunulan bilgi hazinelerinden yararlanması için, öncelikle yapılması gereken şudur: Karşı-koyan, karşısındakinin bildiğini [230d] sandığı şeyleri çürüterek onun kendi kendisinden utanmasını sağlamak; böylece öğrenmeye engel olan boş-kuruntuları ondan uzaklaştırıp onu arındırmak ve başka hiçbir şeyi değil gerçekten bildiğini ancak bildiğini inandırmak."¹⁰²

Platon'un elenkhos'a yönelik açıklayıcı ifadeleri olarak görülebilir bu pasaj. Elenkhos'a dair aktarılanlar düşünüldüğünde, *yabancı* ifadeleriyle önemli ölçüde görülebilmektedir. Bununla birlikte Yabancı ve Theaitetos'un aradığı *sofist*. Ancak ulaşılan sofistten ziyade Sokrates gibi durmaktadır. Fakat durum bu noktada biraz karmaşıklaşmaktadır. Çürütmenin ne olduğu söylendi, peki bu sanatı gerçekleştirenler kimdir sorusu *yabancı* önüne geldiğinde karmaşıklık onun ifadelerinde gün yüzüne çıkar: "İmdi, bu sanatı gerçekleştirenlere hangi adı vereceğiz? Çünkü onlara 'sofist' demekten çekiniyorum."¹⁰³ Bu çekincenin nedeni ise onları yüceltecek olmaktır. Ancak Platon'un konuşturduğu Yabancı her ne kadar çekinse de bu sanatın uygulayıcılarının sofist olarak kabul edilerek devam edilmesinin, *ayrım* farkında bulunduğu sürece, sorun olmayacağını belirtir. 'Ayrım', kurtla köpek, en yabancı ve en evcil hayvan arasındaki fark gibidir.¹⁰⁴ *Yabancı* ilerlediği yol bu olsa da aktarılan pasajın elenkhos'u tanımadığına dair güçlü veriler bulunmaktadır.¹⁰⁵ Ancak *yabancı* sözleri sofist ile filozof ya da daha net ifadeyle Sokrates arasında bir ayrıma işaret etmektedir ve ayrım da bir tavır farkına gönderimde bulunmaktadır ve bu farkın belirleyicisi de hakikati istemedir.¹⁰⁶

102 Platon, *Sofist*, 230b-d.

103 Platon, *Sofist*, 231a.

104 Platon, *Sofist*, 231a.

105 Sofist diyalogun altıncı kitabında ortaya koyulan çürütme tanımıyla ve çürütücü ile elenkhos ve Sokrates'in fazlasıyla benzer olmasına karşın yabancıların nihayetinde bu sanatı sofistlerle eşleştirmesi tartışma konusudur. Bununla birlikte ilgili pasajın elenkhos'u anlatıp anlatmadığı da tartışmalı bir konudur. Örneğin getirilen tanım öncesinde öğretme sanatının incelenmesine işaret edilerek Sokrates'in ve elenkhos'un bu nedenle burada sözü geçen çürütmenin dışında tutulması gerektiği düşünülebilir. Ancak temel özelliklere bakıldığında elenkhos'tan farklı bir 'çürütme' tarifinden bahsetmek güç gözükmemektedir. Sofist diyalogundaki elenkhos'un incelenişe dair bkz. Nicolas Zaks, *Socratic Elenchus in the Sophist*, 51/4, apeiron, 2018, 371-390.

106 [Soykan'ın ilgili kısma dair yorumudur] Platon: *Sofist*, 111. Ömer Naci Soykan, özellikle aporia, yani açmazla karşılaşıldığında tavır farklılığının ortaya çıktığını belirtmekte; yöntem açısından farkın sonda değil başlangıçta ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Söylenenlerden hareketle son olarak eristik ve elenkhos ilişkisine yakından bakılmalıdır. Eristiğin haklı çıkma sanatı olmasına karşın elenkhos'un böyle bir amacı olmadığı açıktır. Eristikte *rakiplik* söz konusuyken elenkhos'ta ortaklık söz konusudur. Eristiği kullanan kişinin tartışmayı kazanma hedefi tartışma dışı öğelerin de tartışmaya dahil edilmesini haklı çıkarabilse de elenkhos içerisinde böylesi bir tutum söz konusu değildir. Benson'dan aktarılabileceği, elenkhos karşısında eristik küçümsenir, çünkü; yalnızca kanısal tutarsızlığı amaçlamakta, söz konusu olan muhatabın inancında bir tutarlılık ya da tutarsızlık bulmak değildir, onun ilgi alanı *sözde* bir tutarlılık-tutarsızlıktır.¹⁰⁷ Burada inandığını söyle düsturunun elenkhos açısından önemi ve onun bu yolla eristikten ayrımı açıkça ortaya çıkmaktadır. Her iki yöntem de muhatapta bir kafa karışıklığı yaratmaktaysa da elenkhos'un eristikten ayrılan yapısı dolayısıyla Sokrates muhatabında yaratmak istediği kafa karışıklığının salt bir kafa karışıklığı değil, gerçek bir şaşkınlığı ve muhatabın tartışmanın başında sergilediği kibrin ortadan kaldırılmasının amaçlandığı görülebilmektedir.¹⁰⁸ Bu nedenle eristik tartışma içerisinde muhatabın yenilgisi kendisi için 'olumsuz' bir şey iken elenkhos içerisinde muhatabın yenilgisi onun için 'olumlu' bir şeydir. Elenkhos, bu bakımdan, hakikat arayışının ilk adımı olarak da görülebilmektedir.¹⁰⁹

Sonuç

"F'lik nedir?" türünden ortaya atılan sorular çerçevesinde şekillenen Sokrates felsefesinin, bu soruların ele alınışını belirleyen yöntemi, yani elenkhos çalışma içerisinde bağlamı dolayımında incelenmiştir. Bu incelemede ilk olarak sofistlerin bağlamı değerlendirilmiş ve bu yolla onların düşünceleri, pratikleri, yöntem anlayışları ele alınmıştır. Sofistlerin sanatı olan retoriğin ve eristik yöntemin temelde kazanan-kaybeden ikiliğine dayandığı gösterilmiştir. Eristik kullanımında *rakip* söz konusudur ve rakip karşısında zafer hedeflenmektedir. Bunun için eristiğin kullanıcısı her yolu kullanabilmektedir. Söz konusu olan hakikatin arayışı değil, tartışmada zafer elde etmektir. Elenkhos'un karakterini belirleyen ilk öğelerden biri ise hakikat arayışıdır. Bu nedenle eristik ile kökensel bir ayrılığı söz konusudur. Bu ayrım üzerinden sergilenen elenkhos, *ortak araştırma* pratiğine dayanmaktadır. Burada rakip yoktur; muhatap, ortak araştırmanın asli parçasıdır. Sokrates muhatabının tüm samimiyetiyle tartışmaya dahil olmasını, ortak araştırmanın karşılıklarına her ne getirirse getirsin devam etmesi için birbirlerini desteklemeleri gerektiğini dile getirir. Sokrates'in arayışı tümel olandır. Bu arayış için o muhatabından ele alınan konuya dair inandığı şeyi söylemesini talep etmektedir. Elenkhos, genel olarak ifade edilecek olursa, bu yolla başlayan sürecin ilgili konuya dair tanım olma iddiasındaki öne sürümlerin çürütülmesi yoluyla ilerlemektedir. Elenkhos açısından önemli noktalardan biri, arayışa dair olumlu bir sonucu doğurmaya yetenekli olamayışıdır. Bununla birlikte elenkhos'un yapısı *hakikat isteme* çerçevesinde şekillense de bu *isteme* tatmin edilemez; ancak elenkhos bu yapısı ve kurgusuyla, hakikat arayışının başlangıç noktasında konumlanmaktadır. *Bilgisiz* Sokrates, *bilgili* muhataplarını elenkhos aracılığıyla sarsmakta, bir nevi onları *dogmatik uykularından uyandırmaktadır*. Nitekim bu *uyandırma* etkinliği aynı zamanda kendisinin sonunu getirecek

107 Benson, "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", 596.

108 Benson, "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", 597.

109 Benson, "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", 599.

eylemler bütününe de oluşturmaktadır. Çalışma içerisinde Sokratik yöntemin ne olduğu ve ne şekilde olanaklı olduğunun cevaplandırılmasına çalışılmıştır. Sokrates'in felsefesini onu felsefesi yapan ve bu felsefeyi olanaklı kılan Sokrates'in yöntemi, yani elenkhos'tur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

- Adam, James. *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri*, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015.
- Allen, Danielle S. *Platon Neden Yazdı?*, çev. Ayşe Batur, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Annas, Julia. Plato the Sceptic, Oxford Studies in Ancient Philosophy / Methods of interpreting Plato and his dialogues içinde, ed. James C. Klagge and Nicholas D. Smith, Oxford University Press, 1992, ss. 43-72.
- Aristoteles. *Metafizik*, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Audi, Robert. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, General Editor Robert Audi, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Badiou, Alain. *Platon'un Devleti*, çev. Savaş Kılıç ve Nihan Özyıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.
- Barnes, Jonathan. *The Presocratic Philosophers*, Routledge, New York, 1982.
- Benson, Hugh H. "A Note on Eristic and the Socratic Elenchus", *Journal of the History of Philosophy*, 27(4), 1989.
- Blundell, Mary W. *Character and Meaning in Plato's Hippias Minor*, Oxford Studies in Ancient Philosophy / Methods of interpreting Plato and his dialogues içinde, ed. James C. Klagge and Nicholas D. Smith, Oxford University Press, 1992, ss. 131-172.
- Bowe, Geoff S. *Platon'un Devleti Üzerine Makaleler*, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2019.
- Brun, Jean. *Platon ve Akademi*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- Capelle, Wilhelm. *Sokrates'ten Önce Felsefe*, çev. Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2020.
- Conford, F. M. *Sokrates Öncesi ve Sonrası*, çev. A. M. Celâl Şengör ve Senem Onan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019.
- Copleston, Frederick. *Platon*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Cornford, F. M. *Platon'un Bilgi Kuramı*, çev. Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989.
- Denkel, Arda. *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2020.
- Dürüşken, Çiğdem. *Antikçağ Felsefesi: Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2021.
- Eco, Umberto & Fedriga, Riccardo: *Felsefe Tarihi 1 Antik Yunan*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, 2021.
- Frede, Michael. *Plato's Arguments and the Dialogue Form*, Oxford Studies in Ancient Philosophy / Methods of interpreting Plato and his dialogues içinde, ed. James C. Klagge and Nicholas D. Smith, Oxford University Press, 1992, ss. 201-220.

- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2020.
- Guthrie, W. K. C. *Yunan Felsefe Tarihi-II: Sokrates Öncesi Gelenek Parmenides'ten Demokritos'a*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Guthrie, W. K. C. *Yunan Felsefe Tarihi-III: Beşinci Yüzyıl Aydınlanması Sofistler ve Sokrates*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- Hegel, G. W. F. *Felsefe Tarihi - Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi (Cilt 1)*, çev. Doğan Barış Kılınc, (İstanbul: NotaBene, 2018).
- Johnson, David M. *Xenophon's Socratic Works*, Routledge, New York, 2021.
- Kranz, Walter. *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994.
- Kraut, Richard. *Plato*, SEP, Ağustos 1, 2017, (çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/entries/plato/>, 3 Eylül 2020.
- Kuçuradi, İoanna. "Sokrates'in Felsefi Araştırma ve Felsefi Eğitim Metodu", çev. M. Furkan Soltekin, *Rehberim Felsefe Eğitime Felsefeye Bakışlar* içinde, ed. Ahu Tunçel, Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Laertios, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Mattei, Jean-François. *Platon*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.
- Matthews, Gareth. *Whatever Became of the Socratic Elenchus? Philosophical Analysis in Plato*, Philosophy Compass 4/3 (2009).
- McPherran, Mark L. "Protagoras", *Ancient Greek Authors* içinde, ed. Ward W. Briggs, A Brucoli Clark Layman Book, 1997, ss. 335-342.
- Nails, Debra ve Monoson, S. Sara. *Socrates*, SEP, Eylül 16, 2005, (çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/entries/plato/>, 5 Haziran 2022.
- Nietzsche, Friedrich. *Platon Öncesi Filozoflar*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Peters, E. Francis. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Plato. "Charmides", *Plato Complete Works* içinde, ed. John M. Cooper, D. S. Hutchinson, çev. Rosamond Kent Sprague, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1997, ss. 639-664.
- Plato. "Protagoras", *Plato Complete Works* içinde, ed. John M. Cooper, D. S. Hutchinson, çev. Stanley Lombardo and Karen Bell, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1997, ss. 746-791.
- Platon. *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcöz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.
- Platon. *Gorgias*, çev. Melih Cevdet Anday, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014.
- Platon. *İon*, çev. Tacettin Ünlü, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 261-279.
- Platon. *Kharmides*, çev. Tanju Gökçöl, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 299-331.
- Platon. *Lakhes*, çev. Tanju Gökçöl, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 333-361.
- Platon. *Protagoras*, çev. Tanju Gökçal, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 393-448.
- Platon. *Sofist*, çev. Ömer Naci Soykan, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Platon. *Sokrates'in Savunması*, çev. Teoman Aktürel, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 11-43.
- Platon. *Theaitetos*, çev. Macit Gökberk, Diyaloglar içinde, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014, ss. 451-543.
- Preus, Anthony. *Historical Dictionary of Ancient Greek Philosophy*, Scarecrow Press, 2007.
- Reich, Rob. *Confusion about the Socratic Method: Socratic Paradoxes and Contemporary Invocations of Socrates*, Philosophy of Education Archive, 1998, ss. 68-78.
- Robinson, Richard. *Plato's Earlier Dialectic*, Cornell University Press, New York, 1941.
- Scott, Gary Alan. *Plato's Socrates As Educator*, State University of New York Press, Albany, 2000.

- Soykan, Ömer Naci. "Giriş", *Platon Sofist* içinde, çev. Ömer Naci Soykan, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Söylemez, Bahadır. "Platon ve Hegel'de Diyalektik", İstanbul Üniversitesi, 2021, (Yüksek Lisans Tezi).
- Stefou, Konstantinos. *Socrates on the Life of Philosophical Inquiry*, Springer, 2018.
- Störig, Hans Joachim. *Vedalaradan Tractatus'a Dünya Felsefe Tarihi*, çev. Nilüfer Epeçeli, Say Yayınları, İstanbul, 2013.
- Taylor, Alfred Edward. *Sokrates: İroni, İnfaz, Etik*, çev. Mukadder Erkan, Fol Yayınları, Ankara, 2020.
- Taylor, C. C. W. *Socrates A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2019.
- Taylor, C.C.W., Lee, Mi-Kyoung. *The Sophists*, SEP, Eylül 30, 2011, (çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/entries/sophists/>, 28 Mayıs 2022.
- Vlastos, Gregory. "The Socratic Elenchus", *The Journal of Philosophy*, 79(11), 1982.
- Weber, Alfred. *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.
- Zaks, Nicolas. *Socratic Elenchus in the Sophist*, 51/4, *apeiron*, 2018, s. 371-390.
- Zeller, Eduard. *Greک Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2017.